

Univerzita Komenského v Bratislave, Filozofická fakulta

Katedra klasickej a semitskej filológie

VYBRANÉ KAPITOLY Z ARABSKEJ ĽUDOVEJ LITERATÚRY

Vysokoškolské skriptá

Zuzana Gažáková

STIMUL

2021

Vybrané kapitoly z arabskej ľudovej literatúry

Autorka:

© Mgr. Zuzana Gažáková. PhD.

Afiliácia:

Univerzita Komenského v Bratislave, Filozofická fakulta,
Katedra klasickej a semitskej filológie
<https://fphil.uniba.sk/kksf/>

Jazyková korektúra:

Mgr. Bronislava Chocholová, PhD.

Technický redaktor:

Mgr. Milan Regec, PhD.

© STIMUL a Zuzana Gažáková, 2021

Dielo je vydané pod medzinárodnou licenciou Creative Commons CC BY-NC-SA 4.0 (vyžaduje sa: povinnosť uvádzať pôvodného autora diela; povinnosť odvodené dielo zdieľať pod rovnakou licenciou ako pôvodné dielo; len nekomerčné použitie odvodeného diela). Viac informácií o licencií a použití diela: <https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/>

Vydavateľstvo:

STIMUL, Poradenské a vydavateľské centrum FIF UK, Bratislava

<http://fphil.uniba.sk/stimul>

69 s., rozsah autorského textu 61 NS, 3,1 AH.

ISBN 978-80-8127-325-4 (PDF)

ISBN 978-80-8127-326-1 (EPUB)

Táto publikácia vznikla v rámci výskumných úloh VEGA 1/0611/20 Arabský jazykovedný systém, odchýlky od spisovnej normy a tematické špecifiká vo vybraných rukopisných textoch.

Obsah

Niekoľko poznámok k prepisom arabských vlastných mien a odbornej terminológii do slovenského jazyka	4
Predslov.....	6
1 Historický kontext	9
2 Žánrové rozdelenie arabskej ľudovej literatúry	11
3 Koexistencia ľudovej a vysokej literatúry v arabskom prostredí	12
4 Kritické postoje voči arabskej ľudovej literatúre a ich dôvody.....	16
4.1 Náboženské predsudky	18
4.2 Historická nepresnosť.....	21
4.3 Kritické vnímanie jazyka arabskej ľudovej literatúry	22
4.4 Erotické motívy	23
4.5 Počiatky bádania v oblasti ľudového dedičstva v arabskom svete	27
5 Kontakty medzi vysokou a nízkou literatúrou	29
6 Arabský ľudový román.....	33
7 Rukopisy arabských ľudových románov	36
7.1 Všeobecná charakteristika	37
7.2 Rozdelenie na zväzky	38
7.3 Titulná strana.....	40
7.4 Jazyk, písmo a usporiadanie textu.....	42
8 Legendárne <i>maghāzī</i> a <i>futūḥ</i>	47
9 Tisíc a jedna noc	48
9.1 Rámcové rozprávania	49
9.2 História a obsah Tisíc a jednej noci	50
9.3 Najdôležitejšie arabské tlačené redakcie Tisíc a jednej noci.....	53
9.4 Najvýznamnejšie preklady Tisíc a jednej noci.....	55
10 Náboženská ľudová literatúra.....	58

11 Prvé arabské tlačené vydania ľudovej literatúry.....	60
Záver	61
Odporúčané doplňujúce čítanie.....	63
Literatúra.....	64

Niekoľko poznámok k prepisom arabských vlastných mien a odbornej terminológii do slovenského jazyka

Tieto skriptá sú primárne určené poslucháčom odboru arabistika (študijný program arabský jazyk a kultúra, FiF UK v Bratislave). Preto sme pri prepise arabských mien a odborných termínov do latinky zvolili vedeckú transkripciu, ktorá môže bežného čitateľa zaťažovať, no zodpovedá súčasným vedeckým požiadavkám, na ktoré si naši študenti musia postupne zvykať. Podobný systém sme zvolili aj pri učebnici *Arabský jazyk a kultúra* (2013, v spoluautorstve s J. Paulínyom).

Hamzu (◌ْ) – hlasivkovú záverovú spoluhlásku (tzv. ráz) – prepisujeme iba uprostred alebo na konci slova, napr. *Fuʿād, amīr al-umarāʾ*. Znelú úžinovú faryngálu *ʿaj*n vyznačujeme na začiatku, uprostred i na konci slova, napr. *ʿAbdarrahmān. Ibn Saʿīd, Ibn al-Muqaffaʿ*. Bilabiálne *wāw* (ako v anglickom slove *water*) prepisujeme ako *w*, napr. *fatwā, al-Walīd*. Znelú úžinovú veláru *ghaj*n (ako vo francúzskom slove *raison*) prepisujeme ako *gh*, napr. *al-Ghazzālī, Aghlabovci*. Neznelé interdentalné *thāʾ* (ako v anglických slovách *thief* alebo *cloth*) prepisujeme ako *th*, napr. *ḥadīth, ʿUthmān*. Neznelé interdentalné *dhāl* (ako v anglických slovách *that* alebo *there*) prepisujeme ako *dh*, napr. *al-Qadhdhāfī, Munqidh*, a uvulárne *qāf* ako *q*, napr. *Quṭb*. Emfatické hlásky *zāʾ, ṭāʾ, ḍād, ṣād, ḥāʾ* odlišujeme od ich neemfatických variantov pridaním bodky. Aj keď si uvedomujeme, že pre laickú verejnosť nie je rozlišovanie emfatických hlások až také podstatné, pokladáme to za dôležité z pedagogických dôvodov.

Tāʾ marbūṭa (◌ة) uvádzame iba vtedy, ak je súčasťou genitívneho spojenia, napr. *madīnat an-nabī*. Pri prepise podstatného mena s určitým členom tento člen spodobujeme, napr. *ar-riḥla*. Zložené mená píšeme spolu, napr. *ʿAbdalmalik, Džalāladdīn*. Arabské slová, ktoré sa uvádzajú v *Krátkom slovníku slovenského jazyka* (2003), píšeme v zhode s našou jazykovou praxou, napr. *islam* (namiesto islám), prorok Mohamed (v inom kontexte Muḥammad). Ak však slovenské písanie arabského slova prináša so sebou aj posunutie významu (napr. slovo *mameluk* sa u nás používa v pejoratívnom

význame), uprednostňujeme jeho pôvodné znenie *mamlúk* (biely otrok). Ostatné slová prepisujeme podľa arabského znenia, pričom dôsledne zachovávame samohláskové dĺžky, napr. *Ibn Sīnā*.

Predslov

V posledných desaťročiach sme svedkami zvýšeného záujmu o arabskú ľudovú kultúru a folklór, a to nielen v kruhoch západných orientalistov, ale aj v jednotlivých arabských krajinách. Je to potešiteľné, pretože arabská ľudová literatúra si túto roky odopieranú pozornosť určite zaslúži.

Predstavovaný učebný text *Vybrané kapitoly z arabskej ľudovej literatúry* vznikol z potreby doplnenia študijných materiálov k predmetu arabská ľudová literatúra (arabská literatúra 3), ktorý zabezpečuje pracovisko Sekcie semitskej filológie Katedry klasickej a semitskej filológie FiF UK v rámci bakalárskeho študijného programu arabský jazyk a kultúra. Týmto spôsobom sme sa zaradili medzi popredné svetové inštitúcie (School of Oriental and African Studies, University of London, Università di Napoli L'Orientale, Institut für Orientalistik, Wien¹), kde sa tejto oblasti arabského kultúrneho dedičstva venuje samostatný univerzitný kurz. Je to najmä zásluhou dlhoročnej vedeckej práce prof. Jána Paulinyho, vďaka ktorému sa naše pracovisko radí v oblasti výskumu ľudovej literatúry na popredné miesto vo svete. Ján Pauliny, známy predovšetkým ako prekladateľ *Tisíc a jednej noci* do slovenčiny, venoval oblasti arabskej ľudovej literatúry podstatnú časť svojho výskumu vrátane dizertačnej a habilitačnej práce (1969, 1975). Z ďalších hodnotných prác v oblasti ľudovej náboženskej literatúry treba spomenúť jeho preklad Abū 'l-Ḥasana al-Kisā'īho *Kniha o počiatku a konci a rozprávania o prorokoch* (1980).

Aj náš učebný text priamo nadväzuje na jeho prácu, keď dopĺňa a rozvíja jeho kapitolu v učebnici *Arabský jazyk a kultúra* (2013) venovanú arabskej ľudovej literatúre (s. 164 – 166). V súhrnnej podobe predstavuje informácie, ktoré sprostredkujeme poslucháčom prostredníctvom prednášok.

---

¹ Vo Viedni začal tradíciu vyučovania predmetu arabská ľudová literatúra (Volkstümliche Literatur) práve Ján Pauliny.

Ludová literatúra tvorí dôležitú súčasť mnohých národných kultúr. U nás sa pripisuje tradovanie ľudových rozprávání starým matkám a hoci aj v arabskom prostredí existovali zhromaždenia žien a detí, kde sa rozprávali rôzne príbehy, boli to najmä profesionálni rozprávači, ktorí si týmto spôsobom zarábali na živobytie. Aj preto bolo postavenie ľudovej literatúry v arabskom prostredí veľmi špecifické. Vzhľadom na to venujeme úvodnú kapitolu dôvodom, prečo bola arabská ľudová literatúra po stáročia na okraji záujmu arabských učencov, ktorí ju zaznávali a predurčili v mnohých ohľadoch jej marginalizované postavenie vo viacerých arabských krajinách až do dnešných dní. Ukážeme však, že práve neochota ľudových rozprávačov a zapisovateľov ľudových rozprávání plne sa podriaďiť normám vysokej kultúry vyústila do nápaditosti, farebnosti, humoru a neraz i rafinovanosti a ich svojrázne výtvoary, ak nepresahujú, tak minimálne dosahujú rovnakú úroveň ako arabská klasická literatúra.

Arabská ľudová literatúra vznikala už od najstarších čias a postupne sa formovala a narastala čo do rozsahu i do typovej rôznorodosti, napr. veľkú časť pamiatok starej Arábie tvoria tzv. *Ajjām al-'Arab* (Dni Arabov), ktoré obsahujú rozprávania o kmeňových výbojoch a šarvátkach. Niektoré sú rozsiahlejšieho charakteru, badať u nich prvky epickej cyklizácie a je možné sa domnievať, že vnikli počas dlhého procesu ústneho tradovania. Patrí sem napr. tradícia o dlhoročnej vojne Basūs. V našej práci sa však zameriame na neskoršie obdobie a na tie ľudové epické žánre, pri ktorých je už zrejma i aktívna úloha zapisovateľa, ktorý s určitosťou musel dosiahnuť určitý stupeň vzdelania. Hoci aj tu narazíme na možnú diskrepanciu, keďže niektoré pôvodne ústne tradované žánre časom prešli do oblasti písanej literatúry (napr. legendárne *maghāzī*). Aj preto niektorí bádatelia (napr. český arabista J. Oliverius) zvyknú používať termín pololudová literatúra. My budeme podľa vzoru J. Paulinyho používať termín ľudová literatúra, resp. ľudová epika, hoci označenie J. Oliveriusa môže byť považované za presnejšie. Tu je potrebné ešte dodať, že do dnešných dní nebola vo svete zostavená reprezentatívna ucelená monografia, ktorá by obsahovala presné vymedzenie a opis jednotlivých arabských ľudových (resp. pololudových) žánrov.

V jednotlivých kapitolách sa budeme venovať výlučne epickým žánrom arabskej ľudovej literatúry, nakoľko arabská ľudová poézia je do dnešných dní málo prebádaná. Aj v oblasti ľudovej epiky natrafíme na značnú rozmanitosť a zameriame sa po Koráne azda na najslávnejšie a najvplyvnejšie dielo Orientu – na *Tisíc a jednu noc*. Bližšie sa pozrieme aj na známe rozsiahle epické skladby – ľudové romány. Tieto svetské ľudové prozaické žánre sa dočkali dôkladnejšieho výskumu len v ostatných desaťročiach, pričom je potrebné, aby bádanie naďalej napredovalo najmä v oblasti štúdia pôvodných prameňov – rukopisov. Tie totiž predstavujú základný prameň poznávania tohto rozprávačského umenia, keďže remeselní rozprávači už dávno vymizli z orientálnych kaviarní a aj autentických zvukových nahrávok je málo a sú z nedávnych čias.

Skriptá uzatvára kratšia stať venovaná arabskej náboženskej literatúre, z ktorej sú známe len niektoré zbierky príbehov o prorokoch (*qiṣaṣ al-anbijā*), legendárne rozprávania o stvorení sveta a kedysi veľmi populárne životopisy svätcov. Jednotlivé témy pritom rozpracovávame v rozsahu, ktorý zodpovedá prebratému učivu v rámci prednášok.

Práca obsahuje výklad teoretických poznatkov spracovaný podľa sekundárnej literatúry, ktorá je uvedená v bibliografii, pričom sme využili najnovšiu orientalistickú i pôvodnú arabskú tvorbu. Mnohé z týchto zdrojov však poslucháči nenájdu v našich knižniciach. Aj preto sme pristúpili k ich spracovaniu do tejto publikácie. Skriptá sú obohatené o ukážky pôvodných pramenných textov menšieho rozsahu.

Bratislava, 21. 3. 2021

Zuzana Gažáková

1 Historický kontext

Obdobie medzi koncom 8. a začiatkom 12. stor. sa právom pokladá za zlatý vek arabského písomníctva. Spoločne sa na jeho tvorbe podieľali príslušníci viacerých národov (Arabi, Peržania, Turci a ďalší), keďže arabčina sa stala jazykom administratívy, literatúry, náboženstva a vedy v celom islamskom svete od Andalúzie až po hranice Číny a Indie. Tento rozmach písomníctva posilnil aj štatút klasickej arabčiny. Prejavuje sa nielen v poézii, ale postupne aj v prozaických žánroch v podobe vyumelkovaného štýlu, ktorý zabieha miestami do manierizmu sprevádzaného štylistickou prepiatosťou a strojenými rétorickými figúrami. Takýto jazyk bol čoraz menej zrozumiteľný pre bežných ľudí a stal sa výlučne záležitosťou vyšších vzdelaných vrstiev. Postupne prenikol aj do administratívnych textov, kde bol nezriedka prepletený rýmovanou prózou *sadž'*. Prvým mestom tohto nového trendu bol Bagdad so svojimi dvorskými kancelármi, neskôr sa táto „nová móda“ rozšírila aj do provincií.

Pozíciu dominantného jazyka svetovej ríše si arabčina uchovala do konca 14. či začiatku 15. storočia. V 13. stor. zasadil do priaznivého politického a ekonomického vývoja v islamskom svete hlbokú ranu ničivý mongolský vpád, ktorý znamenal pre všetky postihnuté krajiny civilizačnú pohromu. Dezintegrácia ríše sa odrazila aj v postupnom úpadku arabskej kultúry. Avšak určité „straty“ zaznamenala arabčina už skôr. V 10. stor. prestala byť jediným jazykom islamskej vzdelanosti, keď sa k používaniu vlastného jazyka vrátili Peržania na Sámánovskom dvore v Buchare, hoci vplyv klasickej arabčiny bol taký výrazný, že si perzskí básnici naďalej uchovávali arabský prozodický systém. V mamlúckom Egypte sa jej síce darilo udržať si pozíciu náboženského a literárneho jazyka napriek cudzej vládnucej vrstve, situácia sa však citelne zhoršila po tom, ako sa stal Egypt súčasťou Osmanskej ríše (1517). Oficiálnym administratívnym jazykom štátu sa totiž stala osmanská turečtina, aj keď znalosť arabčiny či perzštiny patrila do potrebnej výbavy každého významného intelektuála. Podľa dochovaných prameňov však v arabských provinciách vedelo po turecky iba jedno percento obyvateľstva. Aj preto bola väčšina miestnych administratívnych dokumentov

bud' v arabčine, alebo v oboch jazykoch. Arabi síce považovali Turkov za výborných vojakov a ochrancov islamu, ale pohrdali ich kultúrnym cítením. Ak sa aj snažili hovoriť po arabsky, ich prejav bol nedokonalý. Pád Granady v roku 1492 znamenal koniec arabčiny na Iberskom polostrove. V očiach mnohých arabistov i Arabov je toto obdobie synonymom stagnácie a úpadku arabskej kultúry a dlho patrilo k najmenej študovaným etapám vývoja jazyka. Avšak aj tu nájdeme výrazné osobnosti, ktoré tvorili literatúru najvyššieho štýlu, hoci z hľadiska jazykovej úrovne ide snád' o najrozkošanejšiu vývojovú etapu. Jej základným znakom bolo zhromažďovanie, nové spracovanie a triedenie toho, čo bolo napísané predtým, ako aj úbytok tvorivosti, ktorý bol kompenzovaný kultom tradície a kvetnatým bombastickým štýlom. Keďže diela charakteristické prílišnou vyumelkovanosťou a nadmernou učenosťou boli pre bežné väčšinou negramotné obyvateľstvo nezrozumiteľné, toto obdobie podnietilo veľký rozkvet ľudovej literatúry (*al-adab aš-ša'bi*), ktorá mala širokú základňu hlavne v stredných a nižších vrstvách arabských miest. Tento arabský termín je neologizmus, ktorý bol vytvorený v arabskom prostredí v druhej polovici 20. stor. podľa anglického vzoru – „popular literature.“

2 Žánrové rozdelenie arabskej ľudovej literatúry

Arabskú ľudovú literatúru neskoršieho obdobia rozdeľujeme do dvoch veľkých okruhov, ku ktorým pridávame jednotlivé žánre. Treba však zdôrazniť, že toto žánrové rozdelenie je predbežné a opatrné, nakoľko výskum v tejto oblasti nie je ani zďaleka zavŕšený. Literárna história totiž stále pozná ľudovú literatúru tejto epochy menej než predislamskú poéziu. Je zrejmé, že viaceré uvedené žánre nemajú presne stanovené hranice a v rámci rozsiahleho korpusu ľudových rozprávání sa neraz zaujímavo prelínajú. V texte sa ďalej zmiňujeme aj o iných epických naratívnych žánroch skoršieho obdobia, ktoré zohrali dôležitú úlohu.

1. *Svetská ľudová literatúra* – sem zaraďujeme žánre, ktoré slúžili primárne na pobavenie poslucháčov, resp. čitateľov: *Tisíc a jedna noc* (*Alf lajla wa lajla*), arabské ľudové romány (*sijar ša'bīja*), legendárne rozprávania o islamských výbojoch (tzv. *pseudo-maghāzī*) a dobývaní nových území (tzv. *pseudo-futūḥ*).
2. *Náboženská ľudová literatúra* – sem zaraďujeme žánre, ktoré okrem zábavy prinášali aj náboženské poučenie: legendárne rozprávania o stvorení sveta (*'adžā'ib al-malakūt*), rozprávania o prorokoch (*qiṣaṣ al-anbijā*), ľudové životopisy proroka Mohameda, životopisy súfijských svätcov (*sijar al-awlijā*) a príbehy o ich zázrakoch.

3 Koexistencia ľudovej a vysokej literatúry v arabskom prostredí

Sociálna štruktúra každej spoločnosti má veľký vplyv na jej celkový kultúrny obraz vrátane literatúry, na ktorý aktívne pôsobia pevne zakorenené zvyky a tradície formované náboženskými a morálnymi hodnotami. Hierarchia islamskej spoločnosti bola veľmi široká. Začínala sa u otrokov a jednoduchých roľníkov a končila sa u bohatej vládnucej vrstvy. Preto nie je možné súhlasiť s arabskými stredovekými učencami, ktorí obhajujú existenciu iba jednej klasickej literatúry zapisovanej v spisovnom jazyku, ktorá by ako jediná reprezentovala arabskú literárnu aktivitu a ktorá bola v stredoveku podrobovaná pozornému odbornému výskumu. I chudobnejšie a menej vzdelané vrstvy spoločnosti mali svoj literárny prejav, aj keď išlo zriedka o literatúru fixovanú písmom, ale o ústne tradovanú ľudovú slovesnosť s vlastnou štruktúrou, estetikou i identitou. Vzťahy medzi týmito dvoma literárnymi svetmi boli riadené najmä zo strany spoločensky nadradenej elity, ktorá si pozorne strážila svoju exkluzívnu pozíciu a ktorá mala pevne v rukách kultúrnu moc. Preto bola táto literatúra určená len istým skupinám ľudí, ktorí si to mohli dovoliť, zatiaľ čo „nízka“ a „primitívna“ ľudová literatúra mala širokú sociálne i ekonomicky prístupnú sieť adresátov. Vysoká literatúra mala svoju presne definovanú a vymedzenú formu, obsah a kozmopolitný charakter a jej tvorcovia boli vzdelaní špecialisti v danom odbore. Obe tieto špecifické úrovne literárnej kreativity spoločne koexistovali a navzájom sa ovplyvňovali, hoci sa každá z nich zdanlivo vzťahovala na inú sociálnu úroveň. Ľudová literatúra sa však zďaleka netešila len obľube medzi ľuďom. Máme informácie o tom, že v týchto rozprávaniach nachádzali záľubu príslušníci všetkých spoločenských vrstiev vrátane samotného sultána. Dôkazom toho je rukopis *Sirat 'Antar* no. 783, ktorý patril do knižnice osmanského sultána Mehmeta II. (1451 – 1481), dobyvateľa Konštantínopolu. Rukopis, ktorý vyniká svojou kvalitou a prepracovanosťou, je momentálne uložený v Národnej knižnici vo Viedni.

Ak teda definujeme knihu *adabu* ako výber poézie a prózy napísanú kultivovaným jazykom, ktorá rešpektuje arabskú literárnu tradíciu a má výchovný a morálny charakter, niet divu, že sa ľudové rozprávania nestali súčasťou klasickej vysokej arabskej literatúry a zostali na okrajovej pozícii určenej na zábavu ľudu – *taslija*. Zjednodušene povedané, to, čo arabskí učenci po stáročia chápali pod označením literatúra, bola po dlhý čas žánrovo vymedzená literatúra úzkej elity, teda literatúra intelektuálov. Tí ju vytvárali a tým bola určená. Treba však pripomenúť, že arabská literárna elita nepredstavovala vždy politicko-vojenskú vládnu elitu. Tá bola počas neskoršieho dejinného vývoja arabského sveta cudzieho pôvodu a väčšina jej predstaviteľov bola negramotná.

Prirodzený prejav ľudu nespĺňal prísne jazykové a obsahové kritériá, nebol hodný bližšej odbornej pozornosti. Ľudové romány vo svojich anonymných, často nedatovaných tlačených či rukopisných vydaniach boli chybné hodnotené ako „písaná“ a nie pôvodne „ústne“ tradovaná literatúra so špecifickými kompozičnými princípmi. Väčšia prestíž sa odpradáva spájala so znalosťou písma, a teda s písanou literatúrou, kým kultúrne aktivity bežných ľudí strácali na hodnote.

Jedným z omylov je pozerat' sa na arabskú stredovekú kritiku ako na nezávislú literárno-vednú disciplínu. Stredoveká arabská kritika bola relatívne neviditeľná, pretože netvorila oficiálnu časť arabskej literárnej vedy, aj keď samostatný termín *naqd* sa objavuje v spojitosti s diskusiami o poézii už v ôsmom storočí a ďalej sa používal i v neskoršom období. Hodnotenie a porovnávanie básnikov bolo obľúbenou témou literátov a podobne náboženské kruhy boli zamestnané polemikami o literárnej a duchovnej nadržanosti a nedostihnuteľnej jedinečnosti Koránu – *ī dǧāz al-Qur'ān*. Napriek tomu, že moderný výskum zdokumentoval arabskú stredovekú literárnu kritiku ako bohatú rozvinutú tradíciu, táto literárna činnosť sa nespájala so špecializovanou oblasťou vedomostí a nebola zjednotená so slovom *'ilm* – veda. *An-Naqd al-adabī* ako termín vzťahujúci sa na oblasť literárnej kritiky je pomerne novým javom v histórii arabskej literatúry. Pomenovania ako *'ilm al-intiqād/an-naqd* vznikli až na

začiatku 20. storočia. Medzi tradičné arabské vedy viažuce sa na arabský jazyk (*‘ulūm al-lisān al-‘arabī*), ktoré podnietili vznik arabskej literárnej teórie, Arabi po stáročia zaradovali: lexikografiu (*‘ilm al-lughā*), gramatiku (*‘ilm an-naḥw*), literatúru (*‘ilm al-adab*), vedu o poézii (*‘ilm aš-šīr*), náuku o metrách (*‘ilm al-‘arūḍ*), štylistiku (*‘ilm al-ma‘ānī*) a vedu o vyjadrovaní (*‘ilm al-bajān*), ktorá sa ďalej členila na rétoriku (*‘ilm al-balāgha*) a na vedu o ozdobných slovných figúrach (*‘ilm al-badī*).

V centre pozornosti učencov stála predovšetkým poézia, ktorá sa odpradáva pokladala za literatúru v pravom slova zmysle. Predstavovala pre nich literárny žáner, ktorý plnil nielen estetickú funkciu, ale poskytoval i silný umelecký zážitok. Bola však obmedzovaná obligátnymi témami a schematickou štruktúrou s tým, že poetická invenčia bola prakticky vylúčená. Stále sa zväčšujúca priepasť medzi literárnym a hovorovým jazykom navyše umocňovala jej vznešený, ak nie umelý charakter. Poetické variácie boli akceptovateľné, ale prísne kontrolované. Básnik mal za úlohu vytvoriť materializáciu ideálu. Ten básnik bol lepší, ktorý napr. opísal lepšieho koňa. Lepší bol ten kôň, ktorý viac zodpovedal zaužívanej tradícii. Poézia mala však aj v ľudovej literatúre svoje nezastupiteľné miesto, každý správny hrdina sa totiž musel vedieť vyjadriť aj vo veršoch. To bol aj dôvod, prečo sa v ľudovej epike prelínajú prozaické časti s poetickými.

Bolo by však omylom domnievať sa, že stredoveký učenci ignorovali legendy a nezmieňovali sa o rozsiahlych rozprávaniach, ktoré cirkulovali medzi ľuďom. Pozícia ľudovej literatúry, ktorá je v súčasnosti označovaná ako *al-adab aš-ša‘bī*, *adab al-‘ādiyīn* či *al-adab at-taqlīdī* (literatúra elity je na rozlíšenie nazývaná *adab al-chawāṣṣ*, *al-adab al-chāṣṣ* či *al-adab ar-rasmī*), bola posudzovaná až do 20. storočia nepriamo, prostredníctvom diel stredovekých literátov, historikov a náboženských učencov (*udabā’*, *mufakkirūn*, *mu’arrichūn*, *ridžāl ad-dīn*), ktorí zbierali informácie o rôznych vedách a vo svojich dielach vyjadrovali názory aj na ľudové žánre ústneho podania. Jednotlivé úsudky a postoje variovali napriek ojedinelým výnimkám od nevšímavosti a pohrdania až po otvorené zavrhnutie. Ako príklad tu môžeme spomenúť známou

negatívnu zmienku jedného z najvýznamnejších historikov mamlúckeho obdobia Ibn Kathīra (1301 – 1373), ktorú nájdeme v jeho nemenej slávnom diele *al-Bidāja wa 'n-nihāja*:

أما يذكره العامة عن البطال وسيرة منسوبة لدهمة وهي قصة الأميرة ذات الهمة وهي سيرة شعبية والبطال والأمير عبد الوهاب والقاضي عقبة فكذب وافتراء ووضع بارد وجهل وتخبط فاحش لا يروج ذلك إلا على غبي أو جاهل رديء كما يروج عليهم سيرة عنتر العبسي المكذوبة وكذلك سيرة البكري والدفن وغير ذلك. والكذب المفتعل في سيرة البكري أشد إثما وأعظم جرما من غيرها لأن وضعه يدخل في قول النبي صلى الله عليه وسلم: من كذب علي متعمدا فهو يتبوأ مقعده من النار.

Čo sa týka príbehov jednoduchých ľudí o al-Baṭṭālovi z ľudovej sīry patriacej do rozprávania o Dalhame, a to je príbeh o princeznej Dhāt al-Himma a o Baṭṭālovi a princovi 'Abdalwahhābovi a o sudcovi 'Uqbovi, tak je to klamstvo, lož, čistá nepravda, veľká sprostosť a zvrátenosť a rozširuje ich iba hlupák a úbohý nevedomec. Šíri sa tu aj sīra plná klamstiev o 'Antarovi al-'Abīsm, ako aj sīra o al-Bakrīm a ad-Danafovi a iné. Najhorším hriechom a najväčším zločinom je úmyselné klamstvo v sīre o al-Bakrīm, pretože sa týka výrokov Proroka, nech mu Boh žehná a dožičí mu spásu, ktorý povedal: "Kto o mne vedome klame, tak nech ho posadia na ohnivé kreslo."

Z toho dôvodu sa arabská rozprávačská tradícia vyvíjala odlišným spôsobom ako v susedných krajinách. Na východe, v Perzskej ríši, sa epické rozprávania pokladali za aristokratický druh umenia a boli vytvárané na dvoroch pre dvornú šľachtu ako pôvodné publikum. Podobne na západe na Iberskom polostrove sa formovala veľmi silná epická tradícia, ktorej dôkazom je známy *Cantar del mio Cid*.

4 Kritické postoje voči arabskej ľudovej literatúre a ich dôvody

Pozoruhodne rozsiahle epické ľudové rozprávania o láske, cti, bojoch i zrade vzbudzovali u arabských učencov značnú nevôľu. Pokladali ich za nedokonalú náhradu vyšších foriem, a preto ich vedome ignorovali. S ľudovou literatúrou sa totiž spájala stáročná živnosť remeselných ľudových rozprávačov, ktorí svojsky narábali s historickými a náboženskými prameňmi a do svojich rozprávání vkladali veľa fantastických a mytologických prvkov či erotických pasáží, ktoré odporovali dobrým moslimským mravom. O umení a popularite tradovania arabských ľudových rozprávání nám podávajú detailné svedectvá európski cestovatelia, ktorí zavítali do Orientu v 19. stor. Spomedzi nich vynikal Ulrich Jasper Seetzen (1767 – 1811) a najmä Edward William Lane (1801 – 1876). Táto významná postava britskej orientalistiky v 19. stor. vo svojom slávnom diele *Manners and Customs of the Modern Egyptians* (1836) venuje samostatnú kapitolu dôkladnému opisu predstavení ľudových rozprávačov (*Public Recitations of Romances*) a dokonca sa zmieňuje aj o rukopisoch, ktoré pri práci používali. Lane si týmto dielom vydobyl slávu, keďže tento podrobný pohľad do každodenného života egyptskej spoločnosti patrí k základným prameňom poznania Orientu. Podarilo sa mu to aj preto, že v starej Káhire, kde sa žilo aj v 19. stor. ako v stredoveku, prebýval niekoľko rokov ako domorodec osvojac si pritom orientálny spôsob života (pozri aj nižšie).

O ľudových rozprávaniach však nachádzame v arabskej vysokej literatúre iba sporadické, spravidla negatívne zmienky, ktoré sa objavujú už okolo 12. stor. Takéto hodnotenia však boli nielen nepriaznivé, ale ako čas ukázal i nesprávne. Spôsobili, že arabské ľudové romány vďaka za svoje zviditeľnenie až európskym orientalistom, ktorí po mimoriadnom čitateľskom úspechu Gallandovho prerozprávania *Tisíc a jednej noci* (12 zväzkov, 1704 – 1717) pátrali po príbuzných arabských žánroch, ktorých rukopisy vo veľkom skupovali do európskych knižníc. Tieto aktivity sa pripisujú napríklad pruskému konzulovi v Damasku Johannovi Gottfriedovi Wetzsteinovi (1815 –

1905), ktorý sa nákupmi rukopisov pre nemecké knižnice natrvalo zapísal do dejín orientalistiky. Jeho zásielky rukopisov vytvorili základ rozsiahlej zbierky arabskej ľudovej epiky v Štátnej knižnici v Berlíne (SBPK²), ktorú predstavuje 8. diel monumentálneho katalógu (*Grosse Romane*, s. 69 – 461)³ Wilhelma Ahlwardta (1828 – 1909). Tu treba podotknúť, že tento celkovo desaťväzkový katalóg rukopisov vtedajšej Kráľovskej knižnice (*Verzeichnis der arabischen Handschriften*, 1887 – 1899), v ktorom Ahlwardt podrobne opísal niekoľko tisíc arabských rukopisov, predstavuje životné dielo tohto nemeckého filológa a na tie časy vrchol orientalistickej filologickej práce.

Ďalšie väčšie zbierky rukopisov arabskej ľudovej epiky môžeme nájsť napr. vo Francúzskej národnej knižnici v Paríži, v univerzitných knižniciach v Lipsku a Tübingene či v Egyptskej národnej knižnici (Dār al-Kutub) v Káhire, no roztrúsené sú do slova po celom svete (napr. v Gothe, vo Viedni, v Leidene, Oxforde, Londýne, Istanbule a inde.) Na základe tohto impozantného materiálu je možné konštatovať, že arabská ľudová literatúra nebola dosiaľ náležite obsiahnutá v renomovaných prácach venovaných histórii arabského písomníctva.

Predsudky voči ľudovej literatúre mali rôzny pôvod, keďže arabská ľudová epika bola charakteristická značnou variabilitou, schematickosťou a zároveň veľkou mierou tvorivosti. Na rozdiel od diel arabskej klasickej literatúry nemá presne fixovaný text, preto sa pri bádani nehladá rukopisný prototyp, od ktorého sa odvíjali ďalšie odpisy. Výhradné postavenie v ľudovej tvorbe mala funkcia rozprávača aj autorská anonymita. Forma ústnej existencie bola podmienená najmä skutočnosťou, že široké ľudové masy neovládali písomnú formu jazykového prejavu a boli vo svojej tvorivosti odkázané na rozličné podoby ústneho podania. Podobne zapisovatelia rozprávání neboli lingvisti ani literáti, a tak rukopisy i tlačené verzie ponúkali príbehy zaznamenané často s nevyrovnaným literárnym štýlom, ktorý nezriedka prechádzal do

---

² Staatsbibliothek zu Berlin, Preußischer Kulturbesitz.

³ V Berlíne sa nachádzajú aj ďalšie rukopisy ľudovej literatúry, ktoré nie sú skatalogizované v Ahlwardtovom katalógu. W. Ahlwardt prirodzene spracoval len tie dokumenty, ktoré boli toho času v knižničných fondoch.

lokálnych dialektov. Takisto po obsahovej stránke, keďže primárnym cieľom rozprávačov bolo zaujať a zabaviť jednoduchý ľud, a tak si zarobiť na živobytie, napínavé rozprávania často s erotickým podtónom nezodpovedali kultivovanému literárnemu vkusu a nesledovali didakticko-estetické ciele, ktoré zahŕňala oficiálnym prúdom uprednostňovaná vysoká literatúra *adabu* (slovo označuje i dobré správanie, morálku a zdvorilosť). Literatúra *adabu* zahŕňala rôzne prozaické žánre a dotýkala sa rôznych tém – pravidiel osobného života, vladárskej etiky, etikety, správy štátu či vedenia vojska. Obsahovala všetky poznatky, ktoré si mal stredoveký islamský vzdelanec osvojiť, od poézie, práva a histórie až po medicínu a astronómiu. Avšak na rozdiel od poézie a iných arabských prozaických žánrov, ktoré sa formovali pod drobnohľadom učencov, sa ľudová epika mohla pochváliť iba útržkovými, väčšinou odsudzujúcimi zmienkami.

4.1 Náboženské predsudky

Napriek tomu, že kladní hrdinovia ľudových rozprávání sú aktívni moslimovia, ktorí bojujú a šíria svoju vieru, výrazne nepriaznivú úlohu vo formovaní názoru na ľudovú literatúru zohrala náboženská zaujatosť, ktorá sa objavuje už v najskoršom období islamskej civilizácie. Neprajná polemika sprevádzajúca prednes ľudových románov má korene aj v tom, že centrálné dielo islamskej kultúry Korán a naň sa vzťahujúce *ḥadīthy* sú produktmi dlhodobej ústnej tradície. Samotné slovo *qurʾān* je slovesné podstatné meno zo slovesného koreňa *qaraʾa* s významom „prednášať“, „recitovať“, „čítať“ a znamená teda „prednášanie“, „recitáciu“, prípadne „čítanie“ Božieho slova, ktoré negramotnému Mohamedovi ústne sprostredkoval archanjel Gabriel. Podobne aj islamský vzdelávací systém vyžadoval štúdium diela (bez ohľadu na to, či existovalo aj v písomnej podobe), aby bolo „vypočuté“, resp. „čítané“ v prítomnosti autorizovanej osoby. Kontakt s učiteľom bol zásadný, podobne ako dochovávanie „počúvaním“ (*ar-riwāja ʿl-masmūʿa*). Tu stojí za zmienku, že v tomto kontexte nenájdeme termín *ar-riwāja ʿš-šifāhīja*, ktorý by zodpovedal „ústnemu tradovaniu“.

Arabské prostredie v predislamských a raných islamských časoch bolo bohaté na rozmanité epické útvary, ktoré sa citlivo rozlišovali a poukazujú na množstvo naratívneho materiálu, ako aj na skutočnosť, že sa tešil v tomto období veľkej obľube. Ide najmä o:

- a) *Ḥadīth*, pl. *aḥādīth*: tradovaná správa o činoch a výrokoch Proroka Mohameda. Ústna podoba (dochovávanie) ḥadīthu, tradície alebo básne sa označuje termínom *riwāja*, ktorý sa neskôr v modernej literatúre používa na označenie románu.
- b) *Chabar*, pl. *achbār*: (dosl. správa, tradícia, existuje aj spojenie *Achbār al-‘Arab* – Správy o Araboch). Ide o rozprávania o arabskom dávnoveku.
- c) *Naba’*, pl. *anbā’*: v Koráne má slovo význam „správa“, „oznámenie“, ktorý si termín udržal do dnešných dní. Nájde ho aj vo význame „príbeh“, v tomto prípade bol však časom plne nahradený termínom *qiṣṣa*.
- d) *Mathal*, pl. *amthāl*: slovo sa používalo vo význame „príklad“, „podoba“, „prirovnanie“, postupom času začalo označovať príslovie, ojedinele aj príbeh s morálnym ponaučením, alegóriu alebo zvieraciu bájku.
- e) *Samar*, pl. *asmār*: prvotným významom slova bola konverzácia, večerné rozprávanie (slovesný koreň *samura* je nositeľom významu „rozprávať sa v noci“). Neskôr sa slovo používalo na označenie príbehov rozprávaných na večerných zhromaždeniach.
- f) Žáner *churāfa* dostal podľa tradície meno podľa muža menom Churāfa z Banū ‘Udhra, ktorého uniesol a neskôr prepustil džin. Po návrate rozprával o svojich dobrodružstvách, ale nik mu neveril. O bezcennosti pripisovanej ústne tradovaným príbehom svedčí i pôvodný význam slova slovesného koreňa *charifa*, ktorý v druhom kmene znamená „byť slabomyselný“ či „rozprávať hlúposti“.
- g) Žáner *qiṣṣa*, pl. *qiṣaṣ* sa používal na označenie akéhokolvek príbehu a v spojitosti s náboženskou ľudovou literatúrou sa vzťahoval na ľudové legendy o prorokoch – *qiṣaṣ al-anbiyā’*. *Qiṣṣa qaṣīra* alebo *uqṣūṣa*, pl. *aqāṣiṣ* sa naopak v

súčasnosti používa na označenie modernej poviedky alebo kratšieho prozaického žánru.

- h) Termín *uṣṭūra*, pl. *asāṭir* sa používal najmä v spojení *asāṭir al-awwalīn*, ktoré označovalo tradície o predkoch, starých národoch či náboženské príbehy (kresťanské, židovské). Slovo má pravdepodobne pôvod v gréckom slove *historia*.
- i) *Ajjām al-‘Arab* (dosl. Dni Arabov): ide o rozprávania a tradície menšieho rozsahu o kmeňových bojoch. Tieto heroické tradície predstavujú historickú pamäť arabských beduínov.

Je teda pravdepodobné, že výklady určitých koránových veršov, ktoré sa začali považovať za všeobecnú pravdu, priniesli nedôveru voči niektorým druhom ústne tradovaných rozprávání a začala sa objavovať neviditeľná hranica medzi akceptovanými rozprávami, ktoré prispievajú ku vzdelaniu moslima (*ḥadīth, chabar, naba’, mathal*) a ktoré opisujú skutky Proroka Mohameda a jeho druhov, a neakceptovanými príbehmi (*sijar, asmār, churāfāt, qiṣaṣ, asāṭir*). Tie sa často označujú jedným slovom *ḥikājāt* a pre veriaceho sú ak nie nebezpečné, tak prinajmenšom bezcenné.

Z tohto všetkého je zrejmé, že nástup islamu radikálne ovplyvnil vývoj arabských prozaických žánrov. Podľa niektorých učencov, a patrí k nim aj známy historik Ibn Chaldūn (1332 – 1406), spôsobilo „zjavenie“ Koránu dočasné prerušenie básnickej a prozaickej tvorby.

Niet sa teda čo čudovať, že správ o stave a charaktere rozprávačstva počas prvých storočí islamu máme iba málo. Je však pravdepodobné, že táto profesia mala náboženských i sekulárnych predchodcov. Okrem kazateľov (*chaṭīb, pl. chuṭabā’*) pôsobili v mešitách i rozprávači (*qāṣṣ, pl. quṣṣāṣ*), ktorí ponúkali menej spoľahlivé narácie o predislamských prorokoch a islamských výbojoch. Už počas 2. stor. islamského letopočtu počet pouličných kazateľov najmä v Iraku ohromne vzrástol a úmerne tomu narástla aj ich popularita. Začali vážne konkurovať študovaným kazateľom v mešitách, čo malo za následok postupný nárast nevraživosti voči *quṣṣāṣom*. Časom začala

aktivita takýchto rozprávačov variovať medzi kázaním v mešitách a potulným šarlatánstvom, a tak boli vyhánaní z mešít i z verejných priestranstiev. Čím sa prehrešili a čo im vyčítal oficiálny islam? Medzi závažné argumenty patrilo, že neinterpretujú naratívne pasáže súvisiace s islamom náležitým spôsobom a že svojou diletantskou interpretáciou nedôstojným spôsobom zabávajú a zavádzajú nevzdelaných jednoduchých ľudí a ešte si za to dávajú platiť. Tu musíme uznať, že pouliční kazatelia a rozprávači sa nepridržiavali zásad, ako vykladať náboženské texty, a do svojich príbehov zakomponovali veľa fantastických prvkov. Okrem toho ich rozprávania o prorokoch a iných koránových osobnostiach zodpovedali ľudovým predstavám o náboženských hrdinoch (pozri aj nižšie).

4.2 Historická nepresnosť

Podobne voľným spôsobom nakladali ľudoví rozprávači aj s historickým materiálom, ktorý si prispôbovali podľa potreby. Ľudové romány (*sijar ša'bīja*, pozri aj nižšie) prinášali fantastické životopisy hlavných hrdinov, skutočne existujúcich historických postáv, ktoré však historickým faktom zodpovedali iba zlomkovo a svojsky odzrkadľovali historickú realitu, hoci týmto osobitým spôsobom pokrývajú takmer celú predislamskú a islamskú históriu. Podobne v *Tisíc a jednej noci* nachádzame množstvo historických osobností, ktorým sú pripisované fantastické alebo inak historicky nepodložené skutky. Preto sa svojrázne odzrkadľovanie historickej pamäti ľudu stretávalo u arabských učencov s nevôľou a nepochopením. Arabské dejepisectvo sa po stáročia opieralo o prepracované techniky overovania zaručených pravdivých správ o Prorokovi a jeho skutkoch, ktoré vychádzali zo siahodlhých reťazí tradentov, kde sa kriticky vyhodnocovala ich vierohodnosť.

Na druhej strane však treba povedať, že legendárne rozprávania malo veľmi blízko k historickému rozprávaniu a navzájom sa prelínali, pretože arabskí dejepisci počas prvých storočí islamu neváhali často nekriticky reprodukovat' informácie, ktoré majú pôvod vo folklóre a ktoré sa tak stali súčasťou univerzálnej arabskej

histórie. Bilqīs, kráľovná zo Sāby, je napríklad vo viacerých uznaných historických a literárnych dielach vykreslená ako dcéra džiniej matky. Množstvo učencov a historikov tak paradoxne vychádzalo z mýtov a povestí, ktoré mali svoj pôvod v najstarších arabských rozprávačských tradíciách. Najplodnejším zberateľom staroarabského folklóru a mýtov, z ktorého čerpali neskôr historici, bol Wahb ibn Munabbih (zomrel okolo r. 728). Pokladá sa za významného znalca arabského dávneho a najstarších dejín ľudstva. Pripisujú sa mu viaceré diela, no preslávil sa prácou *Kitāb al-mulūk al-mutawwadža min Ḥimjar* (Kniha korunovaných kráľov z Ḥimjaru), ktorá sa síce stratila, ale slúžila ako predloha známemu učencovi Ibn Hišāmovi (zomrel okolo r. 833) pre jeho *Kitāb at-tīdžān fī mulūk Ḥimjar* (Kniha kráľovských korún ḥimjarskych vládcov). Dielo obsahuje množstvo materiálu a námetov zo staroarabského folklóru, mýtov, legend a židovských a perzských tradícií, z ktorých čerpali ďalší historici.

4.3 Kritické vnímanie jazyka arabskej ľudovej literatúry

Kritický názor arabských vzdelaných kruhov na ľudovú literatúru mal svoj pôvod v skutočnosti, že v arabskej islamskej spoločnosti koexistovali dve odlišné jazykové formy – klasická arabčina, (*al-‘arabīja ’l-fuṣḥā*), ktorá bola pevne zakorenená v Koráne, a ľudový jazyk (*‘āmmīja, lahdža*), ktorý bol vytlačený z písomného prejavu a všeobecne sa pokladal za sociálne podradný. Klasická arabčina bola okrem reprezentovania ideologického vzoru aj ideálnou jazykovou normou a posvätnou nedotknuteľnou hodnotou, keďže ortodoxný islam sa na ňu pozerá ako na autentické Božie slovo. Navyše bohatosť slovnej zásoby, schopnosť presne vystihnúť významové odtienky, arabská kaligrafia, ako aj logická štruktúra ešte viac posilnili koncept jedinečnosti arabského jazyka v očiach učencov a literátov. Tu niekde treba hľadať aj úsilie o čistotu jazyka a pod silným koránovým vplyvom sa vyvíjala ako zásadná konzervatívna sila arabská náuka o jazyku, ktorá odmietala akékoľvek odchýlky a dialektizmy. Správnosť jazyka bola okrem toho účinnou zbraňou proti cudzím vplyvom v rozľahlej arabskej ríši, pretože oficiálny spisovný jazyk bol v rukách štátnych úradníkov,

náboženských učencov a vzdelanej elity. Hovorové jazyky sa považovali za miestne a ohraničené, naopak, spisovný arabský jazyk bol jednotný a jedinečný. Väčšina vzdelancov bola z veľkej časti inšpirovaná gramatickými kritériami, a tak gramatika nadobudla dôležitú pozíciu v otázkach posudzovania kvality literárneho diela. Prilnutie ku klasickému jazyku výlučne v jeho spisovnej podobe malo za následok, že sa diela poznačené hovorovosťou a ovplyvnené lokálnymi dialektmi, sociálnym životom, ako i nedostatočnou znalosťou gramatiky zriedkavo zaznamenávali a uvádzali. A práve ľudová literatúra predstavuje konflikt týchto dvoch jazykových úrovní, nakoľko tu ide o prelínanie oboch jazykových registrov (pozri aj nižšie).

4.4 Erotické motívy

Otvorenosť, s akou sa Korán venuje jednotlivým otázkam sexuality, dokazuje, že sa moslimovia neodvracali od otázok intímneho života, ale naopak, priamo o nich hovorili. Túto tendenciu potvrdzuje i bohaté písomníctvo z oblasti právnických vied. Počas nasledujúcich storočí záujem o eroticky ladenú literatúru pretrvával, čo potvrdzuje aj všeobecne oceňovaná poézia slávneho básnika Abū Nuwāsa (756 – 814), ktorá opisuje aj lásku medzi mužmi.

V arabsko-islamskej klasickej literatúre nachádzame veľa prozaických diel s explicitnou sexuálnou tematikou odetých do vzletného literárneho jazyka, ktorý do veľkej miery eliminoval perverzné obrazy. Mnohé z týchto diel vytvorili uznávaní učitelia vo forme akýchsi sexuálnych príručiek s didaktickým zameraním, ktoré, popretkávané poéziou a anekdotami, oboznamovali čitateľa s mnohými praktickými, ale i náboženskými, právnickými a lekáorskými otázkami sexuálneho života.

Anonymná ľudová literatúra sa nemohla opierať o autorstvo uznávaných literátov a erotické obrazy, ktoré v nej majú svoje tradičné miesto, neboli ošetrené kultivovaným vzletným jazykom a didaktickým rámcom, ale naopak, boli známe svojou otvorenosťou a väčšou či menšou mierou vulgárnosti a primitívnosti. Z týchto dôvodov sa erotické motívy ľudovej literatúry stali ďalšou diskutabilnou charakteristikou

ľudových rozprávání a vďačným objektom kritiky arabských učencov. Tá na ne poukazovala ako v minulosti, tak i na konci 20. storočia, a to i napriek tomu, že vplyvný islamský prúd postupne v 20. stor. strácal rozhodujúce slovo pri hodnotení kvality literárnych diel.

Živé opisy ľubostných scén, ktoré sa nachádzajú v ľudovej literatúre, nie sú v príbehoch samoučelné, aj keď bezpochyby v konzervatívnej spoločnosti prispievali k atraktívnosti a k popularite rozprávání medzi ľuďom. Pri opisoch erotických scén sú najčastejšie použité, podobne ako pri schematických opisoch palácov, bojov či nadprirodzených bytostí, rovnaké alebo podobné formulky rýmovanej prózy zachytávajú najčastejšie ľubostnú scénu svadobnej noci. Avšak nie všetky obrazy sú zoschematizované do niekoľkých viet, veľa z nich má väčší rozsah a nechýba im humor a vtipnosť, ako napr. myšlienky kráľa Sajfa ibn Dhī Jazana pred svadobnou nocou s dcérou kráľa obrov ʿImlāqou:

„Počas jedenástej noci hodovania odvedli Sajfa do ženských komnát a postavili pred nevestu. Pozrel na ňu a zbadal, že hlava jej siahala až po strop miestnosti vysokej prinajmenšom ako minaret. Ruky mala ako stĺpy, prsty ako končatiny džinov a ústa ako pec. Zobrala ho ako malé dieťa a usadila. Sajf mlčky prosil o pomoc všemocného Boha, aby ho ochránil pred prekliatym diablom a tou nešťastnou situáciou. Ponoril sa do mora myšlienok a na obryňu pozabudol. Tá si to však rýchlo všimla a zrevala: „Krpec, vari sa ti nepáčim?“ „Pani moja, veď ťa obdivujú králi a všetko na tebe je nádherné,“ rýchlo odvetil Sajf. Jej myseľ sa upokojila a zvolala: „Podme teda do postele!“ Sajf sa rýchlo vynašiel: „Pani moja, pokojne spi, my máme v našej krajine taký zvyk, že sa vzťah naplní nie počas prvej, ale až druhej noci.“ Obryňa sa zasmiala vysokým hlasom a riekla: „Môžem počkať nielen do zajtra, ale i dlhšie, veď si predsa môj a ja som tvoja.“ Ako sa smiala, Sajf sa zahľadel do jej ohromných úst, ktoré boli veľké ako brána mesta so zubami ako chodníkmi po stranách ulice a vnútri, za tou bránou, akoby sa rozprestieral obrovský trh. Pomyslel si: „Hádám táto nešťastnica nevidí, aký

som malý a ona veľká? Ako sa s ňou budem milovať? Ved' podľa toho, čo vidím, jej vagína musí byť prinajmenšom taká obrovská ako jej papuľa. Ak by som do nej vošiel, tak sa tam zmestím celý a môžem tam i spať, a ak by sa zavrela, môže sa stať i mojím hrobom.“

Často však v ľudovej epike nachádzame početné obrazy cudzoložstva (najčastejšie ide o neveru manželky s čiernym otrokom), ktoré je spravidla potrestané, morálku zdôrazňuje stále uznávaný a zdôrazňovaný kult panenstva. Na cudzoložstve je založená i podstata rámcového rozprávania v *Tisíc a jednej noci* – kráľ Šahrijār kruto trestá svoju manželku, ako aj všetky nasledujúce nevesty, až pokým sa neobjaví Šahrazād so svojimi pútavými rozprávami.

Aj koncom 20. stor. museli diela ľudovej literatúry čeliť útokom cenzúry v niektorých arabských krajinách. Na základe obvinení, že *Tisíc a jedna noc* obsahuje pornografické elementy – *al-adab al-makšūf*, *al-adab ar-raqī‘* (pornografická literatúra), *al-alfāz al-džinsija ‘š-šariħa*, *‘ibārāt munāfija li taqālīd al-mudžtama‘* (výrazy odporujúce tradíciám spoločnosti), egyptské authority skonfiškovali a zakázali kópie pôvodnej neprepracovanej verzie tohto diela. V rokoch 1985 – 1986 sa v Káhire konalo niekoľko súdnych pojednávaní a iba po mesiacoch intenzívnych diskusií bol na odvolacom súde zrušený nepriaznivý rozsudok a text knihy povolený. Stalo sa tak najmä vďaka intervencii významných osobností egyptskej kultúry, akými boli priekopník modernej arabskej drámy Tawfiq al-Ḥakīm (1898 – 1987) či nositeľ Nobelovej ceny Nadžīb Maḥfūz (1911 – 2006). Celá záležitosť odzrkadľovala nepružnosť a konzervatívnosť arabských právnických kruhov, ktoré neboli schopné vniknúť do skutočného historického a sociálneho pozadia ľudovej literatúry. Obžaloba zastávala tento kritický postoj:

„Táto kniha nie je súčasťou nášho dedičstva. Keby aj bola, akákoľvek jej časť, ktorá obsahuje vulgárne slová, by mala byť zamknutá v múzeu a mladým ľuďom by mala byť sprístupnená iba prepracovaná verzia.“⁴

Podobná situácia sa zopakovala aj v 21. stor., keď egyptské štátne vydavateľstvo (*al-Haʿa ʿl-ʿamma li ʿl-quṣūr ath-thaqāfa*) v roku 2010 opätovne vydalo büläčku (pozri nižšie) edíciu *Tisíc a jednej noci*. Vydanie nasledovala obžaloba proti kompetentným úradníkom a medzi obvinenými sa ocitol aj slávny egyptský spisovateľ a riaditeľ vydavateľstva Džamāl al-Ghīṭānī (1945 – 2015), ktorému hrozilo väzenie a konfiškácia celého nákladu. O niekoľko mesiacov bola žaloba našťastie zamietnutá. Práve Džamāl al-Ghīṭānī patrila medzi intelektuálov, ktorí si cenili arabskú ľudovú literatúru, a okrem reprintu „Büläqu“ znovu vydal prvú tlačenu edíciu *Sīrat aṣ-Ṣāhir Bajbars*. K vydaniu napísal zaujímavý predslov o tom, ako bolo kedysi možné tieto ľudové knižky zakúpiť v okolí mešity al-Azhar a ako stimulovali menej vzdelaných čitateľov k ďalšiemu čítaniu a vzdelaných k úvahám o kultúrnych hodnotách.

Z uvedeného vyplýva, že kritika voči literárnym dielam je chtiac-nechtiac pod vplyvom kultúry danej krajiny. V tomto prípade ide o arabsko-islamskú kultúru so špecifickým pohľadom na morálku, kde erotické motívy na stránkach kníh stále predstavujú v očiach konzervatívneho prúdu hrozbu dobrým mravom. Naším cieľom však nie je rozoberať význam slova literatúra a čo sa pod ním rozumie v rôznych kultúrnych prostrediach. Je však dôležité poznamenať, že niekedy je dielo, ktoré obsahuje veľa vulgárnych slov a obscénností, odsúdené a vylúčené zo sveta literatúry a naopak, inokedy je obraňované a pokladá sa za jeho súčasť. Nech má pravdu ktorákoľvek zo strán, obe hovoria o kvalite toho, čo je napísané a nie o presnej kvantite a intenzite obscénnych slov, ktoré, či sa nám to páči alebo nie, sú vždy neodškriepiteľnou súčasťou našej slovnej zásoby.

---

⁴ Ide tu o slová ʿAdliho al-Qušajriho, riaditeľa mravnostného oddelenia Ministerstva vnútra Egyptskej arabskej republiky, ktoré posudzovalo prípad.

Pod vplyvom spomínaného pretrvávajúceho tradičného prúdu sa súčasná arabská literárna kritika do veľkej miery orientuje na štúdium vysokej literatúry. Estetické kvality ľudovej literatúry sa v arabskej kultúre do dnešných dní berú do úvahy iba v obmedzenej miere.

4.5 Počiatky bádania v oblasti ľudového dedičstva v arabskom svete

Napriek po stáročia trvajúcej nepriazni intelektuálnych kruhov sa ľudová epika v arabskom prostredí tešila veľkej popularite. Naďalej sa dochovávala v ústnej tradícii a v zápisoch a jej motívy migrovali prekračujúc hranice štátov aj svetadielov. Pred pozitívnejšie naladenú liberálnejšiu literárnu kritiku sa prvýkrát dostala až v polovici 20. stor. Mala podobu dizertačnej práce z pera brilantnej študentky a neskôr známej literátky Suhajr al-Qalamāwī (1911 – 1997). Bola venovaná ľudovej literatúre a *Tisíc a jednej noci* a kandidátka ju v roku 1942 úspešne obhájila na Káhirskej univerzite. Autorka bola pritom vôbec prvá žena v arabskom svete, ktorá obhájila doktorát z arabskej literatúry. O tento významný posun sa nemenej zaslúžil slávny egyptský intelektuál a pedagóg Ṭāhā Ḥusajn (1889 – 1973), ktorý doktorát odborne viedol. Práca bola neskôr publikovaná pod názvom *Alf lajla wa lajla* (1943) a dodnes je dôležitým citovaným zdrojom. Dokonca mala taký veľký úspech, že bola ocenená Akadémiou arabského jazyka v Káhire. Na jednej strane síce predstavovala istý druh provokácie pre vtedajšie konzervatívne kruhy, zároveň však šlo o prvý konkrétny krok smerom k vedeckej analýze ľudovej literatúry. Predhovor k práci napísal samotný Ṭāhā Ḥusajn a vyjadril sa takto:

لقد اختارت الباحثة من الأدب الشعبي جزءا من أدق أجزاءه. هذا الكتاب الذي
خلب عقول الأجيال في الشرق والغرب قرونا طوالا، والذي نظر الشرق إليه على
أنه متعة ولهو وتسلية، ونظر الغرب إليه على أنه كذلك متعة ولهو وتسلية، ولكن
على أنه بعد ذلك خليق أن يكون موضوعا صالحا للبحث المنتج والدرس الخصب.

Kandidátka si vybrala z ľudovej literatúry jej najlepší kúsok. Táto kniha dlhé stáročia očarúvala celé generácie východného i západného sveta. Východ sa na ňu pozeral ako na potešenie, pôžitok a zábavu. Západ sa na ňu tiež pozeral ako na potešenie, pôžitok a zábavu, avšak okrem toho aj ako na vhodný objekt produktívneho výskumu a plodného štúdia.

Suhajr al-Qalamāwī týmto vedeckým počinom do výraznej miery iniciovala vedecké bádanie v oblasti arabskej ľudovej literatúry v arabskom svete.

5 Kontakty medzi vysokou a nízkou literatúrou

Vysoká a nízka kultúra, a teda aj literatúra po stáročia koexistovali v jednom prostredí, a preto sa nevyhli vzájomným vplyvom a kontaktom. Už sme spomínali, že arabskí dejepisci počas prvých storočí islamu neváhali často nekriticky reprodukovat informácie, ktoré majú pôvod vo folklóre, a tie sa tak stali súčasťou univerzálnej arabskej histórie. Podobným spôsobom sa do literatúry pretavil život najslávnejšieho beduínskeho básnika Qajsa ibn al-Mulawwaḥa (645 – 688), ktorý tvoril diela s lúboštnou tematikou. Jeho nenaplnená láska k Lajle, z ktorej sa napokon zbláznil, a tak je známy aj pod prezývkou Madžnūn (Blázon), podnietila vznik romantického eposu *Madžnūn Lajlā*. Ten neskôr v rôznych obmenách prenikol do literatúr Blízkeho a Stredného východu a v 20. stor. sa stal podkladom pre dramatickú a filmovú tvorbu.

Aj vo vysokej literatúre *adabu* nájdeme množstvo humorných anekdot, vtipov a príbehov, ktoré zobrazujú život najnižších spoločenských vrstiev a nesú stopy ľudového pôvodu, z čoho vyplýva, že hranice „vysokej“ (*highbrow*) a „nízkej“ (*lowbrow*) literatúry nie sú zďaleka také jednoznačné a zdanlivo „nízke“ témy sa opakovane objavujú aj vo vysokej literatúre. Popredné miesto medzi autormi prózy so zábavnými prvkami zastáva Abū ‘Uthmān ‘Amr ibn Baḥr (775 – 868) známy pod prezývkou al-Džāhiz (dosl. ten, kto má vypúlené oči) so slávnym dielom *Kitāb al-buchalā’* (Kniha o lakomcoch, prel. L. Drozdík, 1989) Dielo prináša farebný obraz života bohatých mešťanov, kupcov, žobrákov a podvodníkov a znamenite zachytáva charakteristiku typického obyvateľstva žijúceho na území dnešného Iraku a Iránu v 9. stor.

Prelínanie vysokej a nízkej literatúry badáme aj v diele známeho moslimského historika Aḥmada ibn Challikāna (1211 – 1268), autora známej biografickej encyklopédie *Kitāb wafajāt al-a’jān wa anbā’ achbār az-zamān* (Správy o synoch času. Prel. J. Pauliny, 1967). Dielo obsahuje 865 životopisov význačných moslimov, pričom tu nachádzame aj veľa anekdot, ktoré možno nájsť aj v zbierke *Tisíc a jedna noc*. No kým diele Ibn Challikāna tieto anekdoty rozprávajú známe authority (teológovia,

historici) a tým dodávajú dielu punc pravdivosti, v *Tisíc a jednej noci* sú tie isté anekdoty anonymné a často sa vzťahujú na celkom iných ľudí.

Ludová literatúra preberala veľa materiálu z kultúry elity, z adabovej literatúry at-Tānūchīho (941 – 994), al-Iṣfahānīho (897 – 967) či al-Mas‘ūdīho (896 – 956). Istú podobnosť s ľudovými rozprávami je možné pozorovať aj na uznávanom prozaickom žánri *maqāma*, ktorý tiež zvykol prilákať početné publikum dychtiace po tom, čo autor – rozprávač na svojich cestách po kalifáte zažil. Poznáme najmä tie z pera dvoch slávnych autorov – al-Hamadhānīho (969 – 1007) a al-Ḥarīrīho (1054 – 1122). Tento žáner bol od čias svojho vzniku pokladaný za zdroj kultivovanej zábavy prinášajúcej rozptýlenie i poučenie. Aj tu sa však dostávame do prostredia nízkych vrstiev obyvateľstva, pričom sa môžeme dozvedieť veľa podrobností o žobráckych praktikách, zlých úmysloch, neprimeranom správaní či zlých ľudských vlastnostiach. Aj v arabskej literárnej kritike prevláda názor, že najlepší obraz o správaní žobrákov a povalečov nám ponúkajú práve *maqāmy*. Témy o podvodníkoch a iných charakteroch z ľudových vrstiev, ktoré sa objavujú i v ľudových rozprávaniach, však *maqāmy* ponúkajú v prepracovanom vyumelkovanom štýle, v ktorom je forma uprednostňovaná pred obsahom s charakteristickou postavou rozprávača. Ten prechádza islamským svetom a rozpráva dobrodružstvá hlavného hrdinu, ktorého stretáva za rôznych okolností. *Maqāmy* al-Ḥarīrīho sa začínali slovami *ḥaddatha al-Ḥārith ibn Hammām* (rozprával al-Ḥārith ibn Hammām) a ľudové romány formulkou *qāla ’r-rāwī* (rozprávač rozprával).

Dôležitý príklad prelínania literárnych svetov predstavuje aj geografická a cestopisná literatúra. V ľudovej epike totiž nachádzame veľa príbehov cestopisného charakteru, v ktorých sa opisy vybájených krajín prelínajú so zmienkami o skutočne existujúcich regiónoch. Skutočnosť, že predstavitelia klasickej literatúry a učenej elity boli oboznámení s ľudovými rozprávami a mnohé motívy zaradili do uznávanej vedeckej literatúry, potvrdzujú najmä práce zemepiscov, ktorí kvetnato opisovali svoje cesty. Tu treba spomenúť osobitý žáner – tzv. *riḥla* (cesta aj cestopis), ktorý

prinášal čitateľom nielen poučenie, ale aj zábavu. Okrem faktografických informácií, ktoré sa týkali opisu krajín, ľudí a zvykov, boli tieto cestopisy plné zvláštnych príbehov o neuveriteľných dobrodružstvách, priam zázrakoch (tzv. 'adžā'ib, sg. 'adžība). Ako príklad spomeňme práce astronóma a zemepisca Zakarijā' al-Qazwīniho (cca 1203 – 1283), pôvodom z perzského Qazwīnu. Preslávil sa najmä dielom 'Adžā'ib al-machlūqāt wa gharā'ib al-mawdžūdāt (Divy tvorstva a zvláštnosti existujúcich vecí), ktoré získalo veľkú popularitu; jeho rukopisy sú bohato ilustrované obrazmi zázrakov tvorstva a prírody. Niektorí tohto autora dokonca považujú za jedného z predchodcov sci-fi literatúry v arabskom prostredí. Dielo je v podstate vydarenou kompiláciou prác známych a neznámych zemepiscov, pričom autorovi zjavne šlo aj o pobavenie a vzbudenie záujmu čitateľov, keďže do svojho výkladu zahrnul množstvo dobrodružných, priam fantastických príbehov.

V jednom z nich autor, odvolávajúc sa na zdroj „obchodníkov“, opisuje dobrodružstvo, ktoré sa veľmi podobá čudesnej príhode Sindibāda námorníka a jeho druhov, keď sa po búrke na mori ocitli na akomsi čudnom ostrove. Po čase zistia, že to nie je ostrov, ale obrovský živý tvor. Al-Qazwīni spomína bujnú vegetáciu na chrbte zvierata, ako i oheň zapálený námorníkmi, ktorého horúčava spôsobí, že sa zviera rozhodne ponoriť sa do hĺbín mora. Jediný rozdiel v príbehu je ten, že v Sindibādovej verzii ide o obrovskú rybu a v al-Qazwīniho verzii o veľkú korytnačku. Podobne al-Qazwīni zaraďuje do svojho diela i opisy iných krajín, ako sú napr. ostrovy Wāq al-Wāq. Na nich rastie ovocie v podobe mladých dievčat, ktoré vyrastajú zo stromov za vlasy. Tento motív sa vyskytuje v ľudovej literatúre pomerne často a objavuje sa i v diele *Sīrat Sajf ibn Dhī Jazan*.

Podobným príkladom je pozoruhodné historicko-geografické delo *Kitāb 'adžā'ib al-Hind* (Divy a záhady Indického oceánu, prel. J. Oliverius, 2012) z druhej polovice 10. stor. (953). Dielo sa pripisuje kapitánovi obchodnej lode Buzurgovi ibn Šahrijārovi ar-Rāmhormuzīmu pôvodom z perzského Chúzistánu. Pôvodne bolo napísané v arabčine a predstavuje zbierku 134 príbehov, spomienok z ciest, rozprávání

a miestami až humorne ladených príbehov, ktoré autor na svojich cestách zažil alebo počul od námorníkov a kupcov plaviacich sa do Indie, Malajzie, Indonézie, Číny či na východné pobrežie Afriky. Kniha predstavuje svojrázny súbor poznatkov o exotických krajinách ďalekého Východu, o živote, zvykoch, poverách, obyvateľoch, faune a flóre a je popretkávaná pútavou látkou folklórneho charakteru s množstvom fantastických a rozprávkových prvkov, ktoré mohli inšpirovať cyklus rozprávání o cestách Sindibáda námorníka.

Pri niektorých dielach predpokladáme opačný postup. Je celkom možné, že ako základ ľudového románu o sultánovi Bajbarsovi poslúžili zrejme kroniky egyptských historikov, ktoré mohli do značnej miery podnietiť vznik ľudovej verzie. Podobne iné motívy, ktoré sa objavujú v ľudovej epike, nájdeme v dielach uznávaných historikov ako al-Mas'ūdī (896 – 956) alebo Ibn Kathīr (1300 – 1373). Treba zdôrazniť, že ľudová literatúra spravidla nepopiera svoj vzťah k „vysokej“ literatúre, ba naopak, snaží sa ju napodobňovať a nezriedka preberá dlhé „učené“ pasáže z teologických, právnických, historických alebo filologických diel. Na druhej strane „vysoká“ literatúra sa k prepreniu s „nízkou“ nehlási.

Medzi nadšených priaznivcov ľudových rozprávání nepatrili len obyčajní ľudia. Dôkazom schopnosti *Tisíc a jednej noci* fascinovať vzdelaného človeka je aj dochovaná správa o známom historikovi moderného Egypta 'Abdarrahmānovi al-Džabartīmu (1753 – 1826), ktorý sa údajne tak nadchol týmto dielom, že si dal námahu a zušľachtil jazyk jednej z kópií v jeho vlastníctve. Pritom vynechal alebo prepísal všetko, čo odporovalo dobrým mravom bez toho, aby narušil vtipnosť diela a príležitostne doplnil niečo vlastné a niečo od iných literátov.

6 Arabský ľudový román

Arabský ľudový román (*sīra ša bīja*) sa považuje za osobitý žáner arabskej ľudovej literatúry, ktorý sa po stáročia formoval v rámci bohato sa rozvíjajúcej rozprávačskej tradície. Arabská literatúra vyprodukovala množstvo týchto heroických cyklov, do sial' poznáme desať rozsiahlych a asi dvadsiatku kratších útvarov. Popri monumentálnej zbierke rozprávání *Tisíc a jednej noci* či nábožensky zameraných *Rozprávaniach o prorokoch* (*qiṣaṣ al-anbiyā*), s ktorými sa neraz zaujímavo prelína, sa považuje za dominantný žáner arabskej ľudovej epiky. Ľudové *sijar* (sg. *sīra*) sa ponímali ako životopisy hlavných hrdinov, skutočne existujúcich historických postáv a svojským spôsobom takto pokrývajú takmer celú predislamskú a islamskú históriu. Takto zaznamenávajú historickú pamäť ľudu. Niektoré siahajú do predislamských čias:

Sīrat ʿAntar ibn Šaddād hovorí o živote slávneho predislamského beduínskeho básnika ʿAntara (asi 525 – 615) a o kmeňových bojoch na severe Arabského polostrova. ʿAntar tu predstavuje neohrozeného ideálneho hrdinu, ktorý je verný svojmu kmeňu. Narodí sa otcovi Šaddādovi a čiernej otrokyni Zabībe. Po matke má čiernu pleť a vyniká nadľudskou silou. Pre svoj pôvod však musí znášať mnoho urážok a príkorí. Hrdinskými činmi však dosiahne, že ho otec prijme ako plnoprávneho syna a milovaná hrdá a rozmarná ʿAbila mu nakoniec dá svoju lásku. ʿAntar ako hrdina sa v arabskom prostredí teší až takej veľkej oblúbe, že sa stal hrdinom ilustrovaného komixu.

Sīrat Sajf ibn Dhī Jazan má za hrdinu predislamského ħimjarskeho kráľa Jemenu Sajfa, ktorý v rokoch 571 – 572 vyhnal Etiópčanov z Južnej Arábie. Jeho úhlavným nepriateľom je historicky doložený etiópsky kráľ Sajfa Arʿad zo 14. stor. V rozprávání vystupuje i postava zákernej neprajnej matky, kráľovnej Qamarīje, ktorá niekoľkokrát usiluje o smrť svojho syna – hlavného hrdinu. Román je plný magických a fantastických elementov a hoci je situovaný do bližšie neurčených predislamských čias, pozoruhodne nastavuje zrkadlo etiópsko-egyptským vzťahom v 14. – 15. stor.

Hrdinom *Sīrat az-Zīr Sālim* je predislamský básnik Muhalhil (zomrel okolo r. 530). Základom rozprávania je vojna Basūs medzi kmeňmi Taghlib a Bakr. Hlavný hrdina bojuje v čele Taghlibu proti bakrovskému vodcovi Džassāsovi. Tento ľudový román podrobil dôkladnému výskumu český arabista J. Oliverius.

Sīrat al-Amīra Dhāt al-Himma so ženskou hlavnou hrdinkou hovorí o vojnách umajjovských a abbásovských kalifov proti Byzantskej ríši.

Sīrat Banī Hilāl sa pokladá za najrozsiahlejší ľudový román. Hovorí o putovaní beduínskeho kmeňa Banū Hilāl do severnej Afriky. Je to jediný ľudový román, ktorý je stále „živý“ v ústnej tradícii (*ḡallat ‘alā qajd al-ḡajāt*) a aj preto bol zaslúžene zaradený do zoznamu kultúrneho dedičstva UNESCO. Román je známy aj pod označením *taghrība* (ťaženie na západ).

Sīrat al-malik aḡ-Zāhir Bajbars je tematicky najmladší, keďže rozpráva o osudoch mamlúckeho sultána Bajbarsa (vládol v rokoch 1260 – 1277), ktorý sa preslávil víťazstvom nad Mongolmi a križiakmi. V ľudovom románe je predstavený ako ideálny vládca, ktorý postupne nastoľuje v krajine poriadok a spravodlivosť. Zvádza nespočetné boje, môže sa spoľahnúť na pomoc nadprirodzených síl a dôsledne háji islam. Rozprávanie zachytáva aj veľa reálnych obrazov zo života nižších vrstiev a kriticky sa vyjadruje o úradníkoch a hodnostároch.

Sīrat Fīrūz Šāh je situovaná do Achajmenovskej Perzie.

Popularitu týchto ľudových románov výrazne zvýšilo uvedenie tlače do arabského prostredia, ktorá umožnila ich dostupnosť širšej verejnosti. Tieto vydania boli lacné aj preto, že boli tlačené na nekvalitnom papieri, ktorý rýchlo zožltol. To je aj dôvod, prečo sú často označované ako žlté knihy (*kutub ṣafrā*).

Menej známe ľudové romány sa dochovali iba v rukopisoch. Aj preto sú prebádané iba do malej miery:

Sīrat al-Iskandar Dhū ‘l-Qarnajn historicky siaha do čias Alexandra Veľkého a rozpráva islamizovanú verziu osudov tohto veľkého hrdinu.

Sīrat al-Ḥākim bi-Amrillāh rozpráva o šiestom fáťimovskom vládcovi al-Ḥākimovi (985 – 1021)

Sīrat ʿUmar an-Nuʿmān sa vyskytuje v samostatných rukopisoch a zároveň je súčasťou monumentálnej zbierky *Tisíc a jedna noc*. Rozpráva príbeh niekoľkých generácií moslimských bojovníkov, ktorí udatne bojujú proti kresťanom – Byzantíncom a križiakom. Pravdepodobne je sýrskeho pôvodu, keďže sa tu opisujú boje v Malej Ázii, lebo zo Sýrie bolo najbližšie k byzantsko-arabskej hranici.

Sīrat Badrnār ibn Nahrawān je dodnes takmer neznámy a neexistuje o ňom žiadna rozsiahlejšia štúdia.

Tieto obširne diela ľudovej literatúry majú napriek obsahovej rozmanitosti veľa spoločných znakov. Pôvodné jadrá rozprávání sú obohacované o nové, často schematizované dobrodružstvá, pričom hrdinovia vybojujú mnoho víťazných bitiek a ponárajú sa do nespočetných dobrodružstiev. Vyznačujú sa jednoduchým štýlom, v ktorom na seba upozorňuje osoba rozprávača. Aj v tlačenej verzii sa objavuje veľa fráz spojených s ústnym podaním týchto diel, no nebol to jediný spôsob ich tradovania. Písaná podoba neznamenalala ukončenie procesu ústneho tradovania a rozprávač bol stále v úlohe sprostredkovateľa medzi textom a svojím obecnstvom.

Ľudové romány sú predchnuté islamskou ideológiou a duchom svätej vojny proti neveriacim kresťanom, vyznávačom Zuḥala (planéta Saturn), hviezd atď. Ide však o ľudový islam s rôznymi poverami a uctievaním svätých mužov. Jednotlivým postavám chýba hlbší vývoj, sú buď kladné, alebo záporné. Hrdinovia sa nepoučia z chýb a opätovne sa zaplietajú do siahodlhých dobrodružstiev.

7 Rukopisy arabských ľudových románov

Rukopisy⁵ (*machṭūṭāt*) arabských ľudových románov predstavujú jediný pevný a spoľahlivý dôkaz o pretrvávajúcej túžbe ľudí po rozprávaniach o romantickej láske a dobrodružstve, keďže remeselní rozprávači postupne vymizli z orientálnych kaviarní a aj autentických zvukových nahrávok je málo a sú z nedávnych čias. Preto je dôležité spoznávať mnohorakosť tohto žánru primárne štúdiom týchto zápisov, ktoré nám o dielach môžu poskytnúť veľa cenných informácií.

Najstaršie zápisy arabských ľudových románov pochádzajú približne z 15. stor., hoci drvivá väčšina je z neskoršieho obdobia (17. – 18. stor.). Iba málo týchto textov však obsahuje informáciu o tom, kedy boli zostavené a ich datovanie na základe materiálu, väzby a obsahu je zložitá a citlivá záležitosť. V minulosti bolo dokonca badať určitú tendenciu datovať rukopisy arabskej ľudovej literatúry staršie, ako skutočne sú, napr. známy tübingenský rukopis MA VI 32, ktorý obsahuje Príbeh o ‘Umarovi ibn an-Nu‘mānovi (*Ḥikājat ‘Umar an-Nu‘mān*), bol datovaný do 15. stor., avšak najnovšie výsledky bádania ukazujú, že bol vyhotovený až okolo roku 1640.

Všeobecne treba povedať, že ide o texty anonymného charakteru, ktoré sa však zvykli pripisovať významným autoritám, aby sa rozprávaniu dodala väčšia vierohodnosť. Takto sa napr. *Sīrat ‘Antar* pripisovala známemu filológovi al-Aṣma‘īmu (740 – 828) a *Sīrat Sajf ibn Dhī Jazan* učencovi Abū ‘l-Ma‘ālīmu (údajne zomrel okolo r. 1583). Aj o ich zapisovateľoch máme väčšinou iba sporadické informácie, keďže záverečné state týchto textov (tzv. kolofóny) obsahujú len niekoľko zaužívaných formuliek, ktoré informujú o tom, že rozprávanie dospelo k záveru. Len ojedinele natrafíme na konkrétnejšie detaily, ktoré poodhaľujú praktiky zostavovania týchto textov, napr. kolofón rukopisu *Sīrat Sajf ibn Dhī Jazan* (Leiden, Universitaire Bibliotheken Or. 1680a) po tradičných záverečných formulkách informuje, že ho napísal istý Aḥmad ibn Būqāsīm al-Mī‘ādī, ktorý sa hlásil k mālikovskému madhhabu

---

⁵ O základných termínoch, ktoré sa vzťahujú na rukopisy, pozri Lacináková (2021)

a aš'aritskému učeni. Text dokončil 25. dňa mesiaca šawwāl v roku 1259AH (1843) a na záver dokonca pripojil verše, ktoré sú pri tomto žánri skutočne ojedinelé (f. 322^b):

شعر كتبت وقد أيقنت لا شك انني
ستفنا يدي وبيقا كتابه
ولا شك أن الله سائلها غدا
فيا ليت شعري ما يكون جوابها
فاما نعيم في الجنان وراحة
فاما جحيم لا يطاق عذابها

*Napísal som verše a uvedomil som si, že bezpochyby
moja ruka zanikne a zostane len jej kniha,
Boh ju bude zaiste zajtra vypočúvať,
kiaľ by som vedel, akú dostane odpoveď,
či blaho v raji a pokoj,
alebo peklo s neznesiteľným utrpením.*

7.1 Všeobecná charakteristika

Texty arabských ľudových rozprávání sú charakteristické výnimočným rozsahom, napr. celý rukopis románu *O princeznej Dhāt al-Himma* (Sīrat al-Amīra Dhāt al-Himma, Berlin SBPK We. 434 – 483) má údajne spolu až 12 000 rukopisných fólií. Pri takom rozsiahlom korpuse textov nám oprávnene napadne, či ich rozprávanie poslucháčov neunavovalo. Zrejme nie, veď inak by ani neboli vznikli. Boli to totiž rozprávania na pokračovanie, akési mnohočasťové stredoveké seriály. Rozprávač pri svojom prednese živo gestikuloval a komunikoval s osadenstvom podľa potreby sa sprevádzal hrou na hudobných nástrojoch, najmä na strunovú *rabābu*.

Existujú však aj verzie kratšieho – stredného rozsahu (5 000 – 6 000 fólií) a ich vzájomné prepojenia nie sú dosiaľ ešte dostatočne preskúmané. Pochopiteľne, že dlhšie verzie by mali byť aj podrobnejšie a prepracovanejšie, ale nie je to vždy tak. Aj

texty stredného rozsahu prinášajú často veľa nových informácií a zaujímavých podrobností.

Ďalšiu skupinu textov tvoria verzie, ktoré by sme mohli označiť ako skrátene. Tu uvedieme ako príklad rukopis *Sīrat Sajf ibn Dhī Jazan* (Leipzig, Universitätsbibliothek Vollers 630), ktorý predstavuje kompletný text tohto ľudového románu, no má „iba“ 193 fólií. Rukopis sa vyznačuje výrazne zhusteným dejom a neraz pripomína iba akési schematické zhrnutie udalostí zrozumiteľné, aj vzhľadom na povahu arabského jazyka, iba tým, ktorí obsah tejto *sīry* dôverne poznajú. Je pravdepodobné, že tento zápis predstavoval akúsi príručku pre remeselných rozprávačov a bol dôležitý pre dochovanie rámca jednotlivých dobrodružstiev. Rozprávač mohol vďaka takejto osnove a svojim fabulačným schopnostiam bezprostredne odvíjať dlhé nitky pútavých príbehov.

Osobitnú skupinu týchto textov možno označiť ako rozprávačské rukopisy (*machṭūṭāt ḥakawātija*), hoci na ich vymedzenie neexistujú presné kritériá. Môžeme sa však domnievať, že niektoré rukopisy boli zostavené na prednes pred publikom. Obsahujú totiž výrazné stopy kontaktu rozprávača s publikom, ktoré často oslovoval, prihováral sa mu a upozorňoval ho na významné dejové momenty. Je možné, že prvé zápisy ľudových románov vznikali práve ako takéto pomôcky a až neskôr texty naberajú na objeme a začínajú sa aj čítať ako knihy.

7.2 Rozdelenie na zväzky

Arabské ľudové romány sa len ojedinele dochovali v jednom celistvom dokumente. Väčšinou sú zapísané v malých zväzkoch na pokračovanie (*džuzʿ*, pl. *adžžāʿ*), ktoré boli približne 15 – 20 cm dlhé a 10 cm široké. Mohli ich používať remeselní rozprávači alebo si ich čitatelia, samozrejme za poplatok, požičiavali od majiteľov súkromných knižníc. Oproti rukopisom vysokej literatúry sú jednoduchšie, skromnejšie a nesú stopy častého používania. Ako príklad si môžeme uviesť 60-zväzkový súbor *Sīrat ʿAntar* (Berlin, SBPK We. 901 – 960), 26-zväzkový súbor *Sīrat Bajbars* (Berlin,

SBPK We. 561 – 586) či 18-zväzkový súbor *Sīrat Sajf ibn Dhī Jazan* (al-Qāhira, Dār al-Kutub 13524). Každý zväzok mal 40 – 100 rukopisných fólií.

Zmysluplným vysvetlením takého veľkého počtu zväzkov jedného diela môže byť skutočnosť, že útla knižka dovoľovala ľahšiu manipuláciu. Tento formát musel byť výhodnejší aj z technického hľadiska, keďže texty sa väčšinou diktovali. Ani ekonomické dôvody by nemali ostať nepovšimnuté, pisár dostal zrejme odmenu za každý vyhotovený kus, ktorý sa mohol za poplatok ďalej požičiavať. Tejto stratégii nasvedčujú aj posledné rukopisné fólie týchto knižočíek, ktoré sa končia pri obzvlášť napínavom momente, podobne ako jednotlivé noci v *Tisíc a jednej noci*, aby sa vytvorilo napätie a vynútil sa záujem čitateľa pokračovať v čítaní. Dôkazom tejto praktiky je dlhšia poznámka nahnevaného čitateľa, ktorú zanechal na konci zväzku č. 3883 *Sīrat Mudžāhidīn* (Paris, BnF, f. 79^a). Poznámka je datovaná do roku 1076 AH (1666) a objavila ju nemecká arabistka Claudia Ott:

„Ó, majiteľ tejto knihy, nech Boh nemá s tebou zľutovanie. Si hanbou medzi rozprávačmi. Nehanebnejší si dokonca od ‘Uqbu a Šū⁶, pretože si ukončil svoju knihu v najhoršom momente, a to iba preto, aby si oklamal ľudí a zobral od nich, čo chceš. Inak by si neukončil knihu na tomto mieste. Nepočul si, čo sa hovorí o Prorokovi, nech mu Boh žehná a dožičí mu spásu? Ten, kto podvádza, nepatrí medzi nás. A toto je práca podvodníka. Čitateľ tejto knihy má dostať, čo mu patrí. Ľudia si nemôžu prečítať príbeh od začiatku do konca. Hnevá sa na teba Ježiš Kristus spolu s aš-Šajchom ⁷, apoštolmi i Jánom Krstiteľom.

Toto napísal úbohý a biedny hriešnik pred všemocným a vševediacim Bohom, Ibn ‘Abdallāh v piatok večer 4(?) dňa mesiaca ša‘bān roku 1076.“

Jednotlivé zväzky týchto veľkých diel spravidla nepochádzajú z rovnakého obdobia a ani ich nezostavil rovnaký pisár, napr. rukopis *Sīrat Mudžāhidīn* (Paris, BnF

---

⁶ Záporní hrdinovia tohto ľudového románu.

⁷ Iné označenie negatívnej postavy (‘Uqba) tohto ľudového románu.

Arabe 3859 – 3892) obsahuje fragment z roku 1430 i z roku 1808. Dokonca aj samotné zväzky boli často rekonštruované, napr. piaty diel rukopisu *Sīrat Sajf ibn Dhī Jazan* (Erfurt/Gotha, Universitäts und Forschungsbibliothek orient. A 2411) je doslova vyrobený a pozliepaný zo starších textov. Dobré to rozpoznať na zásadne sa meniacom rukopise (pozri fóliu 6^a, 11^a, 23^a atď.) a na celkovom rozložení písma (od f. 84^b je text umiestnený v červenom rámičku). Dokonca aj slová, ktoré pisár opakoval na konci každej fólie (f.^b alebo tzv. *verso*) a na začiatku nasledujúcej (f.^a alebo tzv. *recto*), aby sa predišlo chybe v radení textu (tzv. *ta'qība*), sú prispôsobené, aby vyhovovali novej štruktúre tak, že pôvodné slovo sa jednoducho prečiarklo a napísalo sa nové, napr. rukopis *Sīrat Sajf ibn Dhī Jazan* (Erfurt/Gotha, Universitäts und Forschungsbibliothek orient. A 2412), f. 8^b. K takejto rekonštrukcii väčšinou pristupovali samotní majitelia týchto textov, ktorí neraz neváhali vlastnou rukou podopíňať chýbajúce pasáže. Takto si vyhotovili nový exemplár, ktorý mohli dať za poplatok do obehu.

Kompletné rukopisy arabských ľudových románov sú skôr zriedkavosťou.⁸ Sem zaraďujeme jednoliate texty, ktoré pokrývajú celý život hlavného hrdinu a sú zapísané jedným alebo dvoma pisármi spravidla v niekoľko málo zväzkoch. Ako príklad môžeme spomenúť rukopis *Sīrat Sajf ibn Dhī Jazan* (London, British Museum Library Or. 4643, 271f.). Aj samotný titul tohto diela naznačuje jeho charakter: *Hādhā 'l-kitāb sīrat al-malik Sajf Dhū 'l-Jazan 'alā 't-tamām wa 'l-kamāl* – Toto je úplná kniha ľudového románu o kráľovi Sajfovi Dhū Jazanovi.

7.3 Titulná strana

Väčšina titulných strán arabských ľudových románov je veľmi jednoduchá a obsahuje iba stručný názov diela, ktoré sa označuje ako *sīra* (životopis), *qiṣṣa* (príbeh),

---

⁸ O tom, ako chápali ľudoví rozprávači „úplnosť“ arabského ľudového románu, vypovedá osobná skúsenosť prof. Stephana Procházku z Orientálneho inštitútu vo Viedni. Keď požiadal ľudového rozprávača z Urfy o celé rozprávanie ľudového románu *O az-Zīrovi Sālimovi*, dostal otázku, akú úplnú verziu má na mysli – dvojhodinovú, celovečernú alebo dvojdennú.

malḥama (epopeja) alebo dokonca *šadžara* (strom, prípadne rodostrom, rodokmeň); pozri názov rukopisu *Sīrat az-Zāhir Bajbars* (Berlin, SBPK We. 618): *Al-Awwal min aš-šadžara 'z-zāhirīja*. Graficky sa tieto informácie objavujú napísané v podobe obráteného trojuholníka, typ písma použitý v názve sa väčšinou nelíši od typu písma použitého ďalej v texte, hoci prvé rukopisné fólie sú písané očividne úhľadnejšie. Ne-zriedka titulná strana uvádza aj stručnú informáciu o majiteľovi rukopisu, ktorá nasleduje za spojením *min kutub* (z kníh), napr. názov rukopisu *Sīrat Sajf ibn Dhī Jazan* (Berlin, SBPK We. 643):

Prvá [časť] o kráľovi Sajfovi od počiatkov proroka Noema, mier s ním, z kníh šejka 'Abdallāha al-Baghdādīho.

Podobný príklad nájdeme na titulnej stránke rukopisu *Sīrat Sajf ibn Dhī Jazan* (Leipzig, Universitätsbibliothek Vollers 630):

Toto je Sīrat Sajf ibn Dhī Jazan od začiatku do konca z kníh al-Ḥādždža Aḥmada ar-Rabāṭa al-Ḥalabīho.

O 'Abdallāhovi al-Baghdādīm toho veľa nevieme, ale vlastníkom druhého rukopisu bol známy majiteľ súkromnej knižnice v Damasku v 18. stor. Abū Ḥasan Aḥmad ar-Rabāṭ al-Ḥalabī 'š-Šaqīfātī 'n-Naqšbandī 'š-Šāfiī známy aj len ako ar-Rabbāṭ. V tejto súvislosti musíme dať za pravdu Janovi Justovi Witkamovi, ktorý sa nazdáva, že vo sfére ľudovej literatúry to boli práve majitelia a zberatelia rukopisov, ktorí predstavovali významnú autoritu pri dochovávaní týchto textov, väčšiu ako ich zapisovatelia.

Niektoré názvy a titulné fólie arabských ľudových románov však obsahujú viac informácií. Veľmi často tu nájdeme uistenie, že ide o úplný zväzok „od začiatku do konca“ (*min awwalihā ilā āchirihā*) alebo že dané rozprávanie je zapísané v „úplnej a kompletnej podobe“ (*'alā 't-tamām wa 'l-kamāl*). Tituly bývajú príležitostne rozšírené aj o akési krátke zhrnutia deja v danom zväzku, ktoré dopĺňajú typické formulky

(*ḥamdala*⁹, *ṣalwala*¹⁰), mená pisára a učenca, ktorému sa *sīra* pripisuje, a dátum vyhotovenia, napr. rukopis *Sīrat al-malik at-Tubbaʿ* (Paris, BnF Ar. No. 3821), f.1^a.

Úvodné a záverečné fólie rukopisov ľudových románov sú často doslova počmárané rozmanitými poznámkami čitateľov. Aj preto sa dajú prečítať len s ťažkosťami, no sú cenné, keďže čitatelia v nich neváhajú priamo vyjadrovať svoje názory na dielo, napr. už citovaná poznámka namrzeného čitateľa, ktorú nachádzame na konci zväzku č. 3883 *Sīrat Mudžāhidīn* (Paris, BnF, f. 79^a). Podobne na úvodnej fólii (f. 1^a) rukopisu *Sīrat al-malik al-Badrnār ibn an-Nahrawān* (Leipzig, Universitätsbibliothek Vollers 627) si môžeme prečítať:

Táto sīra je bezcenná. Pripomína niektoré zimné noci – je dlhá, chladná a studená.

Poznámky čitateľov majú neraz formalizovaný charakter, kratšou a menej formálnou je formulka *nažara fīhi wa taʿammala maʿānīhi* (prezrel si to a zvažil obsah), za ktorou zvyčajne nasledovalo meno čitateľa. Formálnejšou sa zdá tzv. *muṭālaʿa* (dôkladné čítanie), ktorá sa objavuje spravidla na záver textu, napr. rukopis *Sīrat al-malik at-Tubbaʿ* (Paris, BnF Ar. No. 3821) f. 181b:

Túto sīru prečítal od začiatku do konca, dúfajúc, že nájde u dobrotivého Boha odpustenie, úbohý Chalīl Džūrbadžī Taftachnān, syn zosnulého Chalīla ʿAzbāna, nech im obom Boh odpustí ich hriechy a hriechy všetkých moslimov, amen, v mesiaci džumād āchir v roku 1161.

7.4 Jazyk, písmo a usporiadanie textu

Rukopisy arabských ľudových románov sú zapísané, podobne ako iné žánre arabskej ľudovej epiky, v uvoľnenej norme klasickej arabčiny, ktorá obsahuje veľa dialektizmov. Vplyv hovorových jazykov sa najviac prejavuje najmä v temperamentných

---

⁹ Skratka pre formulku الحمد لله, t. j. chvála Bohu.

¹⁰ Skratka pre formulku صلى الله عليه وسلم, t. j. nech mu Boh žehná a dožičí spásu.

dialógoch postáv, ktoré bolo nemožné zapísať podľa pravidiel klasickej arabčiny, a tak niektorí bádatelia hovoria o tzv. voľnej ortografii. Peter Heath označuje jazyk ľudových románov ako *Standard Middle Arabic*, Dwight F. Reynolds používa termín *pseudo-classical Arabic*. Jérôme Lentin ho nazýva *une langue populaire littéraire*, keďže obsahuje popri dialektizmoch aj nezanedbateľné množstvo slov z klasickej arabčiny vrátane štylistických zvrátov a formulácií nesporne literárneho charakteru, ktoré sú neraz ozvláštnené rýmovanou prózou *sadž'*. Je pritom zrejmé, že norma klasickej arabčiny nepredstavovala pre zapisovateľov ľudovej epiky nevyhnutne vzor, nielen preto, že ju neovládali dokonale, ale nevyhovovala ani schopnostiam poslucháčov. Na základe toho sa nazdávame, že popri klasickej arabčine existoval ešte jeden viacmenej štandardizovaný register ustálených výrazových prostriedkov, ktorý bol dostupný pre tých, ktorí oň mali záujem. Tento flexibilný register obsahuje širokú škálu subvariet, ktoré sa podľa okolností a potreby viac či menej odklňali od klasickej arabčiny, a bádatelia ho označujú aj ako tzv. *stredná arabčina* (Middle Arabic, Moyen Arabe, Mittelarabisch, *al-lugha 'l-'arabija 'l-wustā*, *al-lugha 'th-thālitha*).¹¹ Je očividné, že zapisovatelia ľudových románov vedome volili tento spôsob zápisu, ktorý bol akceptovaný a považovaný za správny.

Snaha klasicizovať jazyk bola neraz výsledkom pocitov umeleckej podradnosti ľudových rozprávačov, ktorí sa snažili imitovať jazyk klasických foriem, aby vyzdvihli umeleckú hodnotu svojho diela. A hoci bol register jazykových prostriedkov neraz umocnený i modifikovanými koránovými citáciami, nedosahoval úroveň, ktorá by sa mohla klasifikovať ako *al-'arabija al-fuṣḥā* (najvýrečnejšia arabčina). Z iných rozprávání je naopak zrejmé, že zapisovateľ vedome siahol po slovách z miestneho dialektu. Využíval ho ako štylistický expresívny prostriedok na zdôraznenie dôležitých častí alebo na zachytenie prirodzenej komunikácie postáv alebo jednoducho na

---

¹¹ V ostatných rokoch bol zaznamenaný značný pokrok v bádání v tejto oblasti vrátane vytvorenia medzinárodnej asociácie na výskum strednej arabčiny (Association for the Study of Middle and Mixed Arabic) – AIMA (2004).

pošteklenie vnemov obecenstva, ktorému boli hovorové výrazy bližšie. Dialekty tak zblížovali rozprávača s načúvajúcim publikom. Nebolo však ľahké zachytiť takúto komunikáciu písomne, a tak ju pisár zaznamenal voľne, približujúc zápis výslovnosti do najväčšej možnej miery, napr. MS. Sīrat Sayf Berlin 9121 We. 643, f. 10^b:

ثم انه اتى الي صرايت الحريم فوجد الملكه خلف | الستار نادا نعم يا ملكه فقالت
له خذ هذا الصندوق | واصنعوا في ذلك التخت واعرضها على الملك | لان فيه
صورتى فاءن ساءلك فقالك هذى صورة | مين قلو هذى صورة غزلان بنت ملك
حسان | حاكم البصره وان سالك ابي وقال لك ايش قالو الحريم | قلو ساءلوني
مساءله لاي شىئ يقتل الملك نساءه واخفى | ما اعطيتك اياه

Keď prišiel do ženského paláca, našiel kráľovnú schovanú za závesom. Vykrikol: „Tu som, kráľovná.“ Ona odpovedala: „Zober túto škatulku, daj ju do skrinky a ukáž ju kráľovi, vnútri je moja podobizeň. A keď sa ťa spýta, či obrázok je vnútri, povedz mu, že je tam obrázok Ghazlān, dcéry kráľa Ḥassāna, ktorý vládne v Basre. A ak sa ťa môj otec opýta, čo povedali ženy, povedz mu, že sa ma spytovali, prečo ich kráľ zabíja a schovaj, čo som ti dala.“

Arabské ľudové romány boli spravidla zapísané v neformálnej podobe písma *nashī*, ktoré sa často vyznačuje rozmanitými nedokonalosťami. Je tak zrejmé, že proces odpisovania textov či ich zaznamenávanie počas rýchleho diktovania bol nedokonalý a často ho nevykonával profesionálny pisár. Na prvých rukopisných fóliách je písmo spravidla úhľadnejšie a precíznejšie, neskôr sa jeho kvalita zhoršuje, pričom tvary jednotlivých písmen sú rozkolísané, často skôr načmárané ako úhľadne napísané, a nezriedka prechádzajú až do zjednodušeného písma *ruq‘a*. Nedbalosť pisára sa prejavila i v nedôslednom značení diakritických znamienok, pričom viaceré arabské spoluhlásky sa od seba líšia práve v počte bodiek. Nedostatočná diakritika tak výrazne zhoršuje čitateľnosť a neraz prispieva k rôznym, pochopiteľne i nesprávnym interpretáciám.

Viacero textov ľudových románov sa dochovalo zapísaných aj v písme *maghribī*, ktoré bolo rozšírené najmä v severnej Afrike, napr. rukopis *Románu o [Alexandrovi] Dvojrohom* (Qiṣṣat Dhū 'l-Qarnajn, Timbuktu, Mamma Haidara Commemorative Library, 287f.). Spomedzi ďalších spomeňme dva rukopisy *Sīrat Sajf ibn Dhī Jazan* (prvý al-Qāhira, Dār al-Kutub 91) (druhý Leiden, Universitaire Bibliotheken Or. 1680a). Je zrejmé, že oba tieto texty spolu úzko súvisia, hoci je zložité ich vzájomné prepojenie konkrétnejšie definovať. Keď sa však pozrieme na znamienka pre samohlásky, zistíme množstvo anomálií. Veľmi často sú nadbytočné a nezriedka poukazujú na ohýbanie slov, ktoré je v rozpore s normou klasickej arabčiny. Dôkladná vokalizácia sa objavuje spravidla na začiatku textu, neskôr sa postupne vytráca, a tak sa podsúva myšlienka, či pisár nemal v úmysle text vokalizáciou len prízdobiť.

Text ľudových románov v rámci jedného zväzku (*džuzʿ*) nepodliehal ďalšiemu členeniu. Bol však do istej miery štruktúrovaný vizuálne pomocou zvýraznených slov alebo formuliek, ktoré boli napísané väčším písmom alebo červenou farbou, aby okamžite upútali pozornosť čitateľa. Zapisovateľ ich vsúval do textu, kedykoľvek to považoval za potrebné, keď napríklad potreboval začať novú dejovú líniu, keď sa chcel vrátiť k staršiemu deju, keď chcel uviesť v texte poéziu a pod. Takéto formulky nesú zostatky prednesov ľudového románu obecenstvu a pripomínajú prítomnosť ľudového rozprávača. Medzi najčastejšie patria *qāla 'r-rāwī* („rozprávač povedal“), *wa jar-dži' al-faṣl ilā* („a kapitola sa vráti k,“ za ktorou nasleduje určitý moment v rozprávaní) alebo *wa kāna 's-sabab fī dhālika* („príčinou toho všetkého bolo“). Ak boli tieto formulky červenej farby, tak boli spravidla zapracovávané do textu až po jeho vyhotovení a pisár na ne v texte vynechával prázdne miesta. Dokonca je možné natrafiť na nedokončené rukopisy s takýmito prázdnyimi ostrovčekmi v súvislom texte, napr. rukopis *Sīrat Sajf ibn Dhī Jazan* (Erfurt/Gotha, Universitäts und Forschungsbibliothek orient A 2412).

Rukopisy arabských ľudových románov predstavujú jeden zo základných prameňov na štúdium arabského rozprávačského umenia. Majú svoje špecifiká a

v porovnaní s rukopismi vysokej literatúry sú na pohľad jednoduchšie a skromnejšie, hoci aj tu občas natrafíme na zaujímavé výnimky. Medzi ne patrí mimoriadne kvalitne vyhotovený rukopis *Sīrat 'Antar* no. 783, ktorý je uložený v Rakúskej národnej knižnici, či rukopis *Sīrat al-Iskandar ibn Fīlībūs al-Jūnānī* (Berlin, SBPK or. fol. 2195), ktorý vyniká značnou umeleckou precíznosťou a je dokonca oživený viacerými farebnými ilustráciami. Aj preto je potrebné venovať náležitú pozornosť tejto dosiaľ málo prebádanej rukopisnej tradícii, ktorá postupne zanikla v 19. stor. po nástupe prvých cenovo dostupných tlačенých vydaní.

8 Legendárne *maghāzī* a *futūḥ*

K ľudovým dielam nábožensko-legendárneho charakteru patrili aj tzv. legendárne *maghāzī* (alebo aj *pseudo-maghāzī*) a legendárne *futūḥ* (alebo aj *pseudo-futūḥ*). *Maghāzī* a *futūḥ* sú tradície a správy o živote proroka Mohameda a o moslimských bojových výpravách a predstavujú jeden zo základných prameňov moslimskej historiografie. Legendárne *maghāzī* a *futūḥ* nadväzujú bezprostredne na tieto vzory a zhodujú s nimi v časovom rámci i charaktere. Názov však jasne naznačuje, v čom sa líšia. Obsahujú totiž fantastické prvky a rozprávkové motívy, ktoré zatláčajú reálne historické udalosti do úzadia. Časť z týchto rozprávání spočíva úplne vo fikcii a voľnej fantázii napriek tomu, že v nich vystupujú historické osobnosti, predovšetkým prorok Mohamed, jeho najbližší druhovia či pravoverní kalifovia – ‘Alī, ‘Umar, ‘Uthmān a Abū Bakr. Rozprávania sú plné neochvejnej oddanosti islamu, viery v prorocké poslanie, pričom ich anonymní autori zámerne idealizujú rané islamské obdobie. Majú stereotypný dej: prorok Mohamed sa dopyčuje o pohanskom kráľovi, ktorý tyranizuje poddaných a núti ich k uctievaniu modiel. Vyšle proti nemu moslimský oddiel na čele s ‘Alīm, ktorý po udatnom boji nepriateľskú presilu premôže. Tí, ktorí prestúpia na islam, sú ušetrení a ostatní sú pobití. Oddiel sa víťazne vracia k prorokovi.

Bádatelia si už dávnejšie povšimli značnú podobu medzi ľudovými románmi a legendárnymi *maghāzī* a *futūḥ*. Podobní hrdinovia, dej plný podobných hyperbol, podobná tematika džihádu i podobný, ak nie rovnaký jazyk. Obzvlášť populárnym dielom tohto druhu bolo *Kitāb futūḥ al-Jaman*, známe aj ako *Ghazwat Ra’s al-Ghūl* (Dobytie Egypta, resp. Ťaženie proti Ra’sovi al-Ghūlovi). Dielo sa pripisuje istému, bližšie málo známemu Abū ‘l-Ḥasanovi al-Bakrīmu (13. stor.) a rozpráva príbeh ‘Alīho ibn Abī Ṭāliba, ktorý bojuje proti jemenskému pohanskému tyranovi Ra’sovi al-Ghūlovi. Zaujímavá je tu skutočnosť, že záporný hrdina s rovnakým menom sa objavuje v sérii komiksov v USA ako jeden z úhlavných nepriateľov Batmana.

9 Tisíc a jedna noc

Pre mnohých predstavuje aj v súčasnosti *Tisíc a jedna noc* (*Alf lajla wa lajla*) skutočnú rozprávkovú knižku, synonymum fantastického a exotického sveta. V podstate pre celý svet toto dielo objavil francúzsky orientalista a archeológ Antoine Galland (1646 – 1717). Študoval na Kráľovskom kolégiu (*Collège du Roi*) a keďže bol zdatný v jazykoch, bol prizvaný pracovať na veľvyslanectve v Istanbule. Od tých čias žil takmer nepretržite 18 rokov v Turecku, Sýrii či Egypte, pričom sa naučil po turecky, arabsky, perzsky i novogrécky. Počas pobytu nakupoval v Oriente vzácne artefakty a rukopisy pre Kráľovskú knižnicu v Paríži (dnešnú Národnú knižnicu). Bol to práve on, kto prvý sprístupnil text *Tisíc a jednej noci* (*Les Mille et Une Nuit, contes arabes traduits en français*, 12 zväzkov, 1704 – 1717) vo francúzštine, hoci nešlo v pravom slova zmysle o preklad, o adekvátne pretlmočenie pôvodiny, ale originál podľa vlastného vkusu prispôbil čitateľom a doplnil o rozprávania, ktoré v rukopisoch *Tisíc a jednej noci* nikdy neboli a ktoré poznal z iných zdrojov (*Rozprávanie o Aladinovi a čarovnej lampe, Rozprávanie o Ali Babovi a štyridsiatich zbojníkoch*). Prepadol totiž túžbe mať v zbierke naozaj tisíc rozprávání. V dnešných časoch si ich všetci už nevieme predstaviť inak ako súčasť *Tisíc a jednej noci*. Kniha, ktorú potom vydal v dvanástich zväzkoch, sa ľahko čítala a čitatelia v nej našli to, čo chceli – exotiku, erotiku, zábavu aj inšpiráciu. Vďaka tomuto prekladu sa Francúzi prestali pozeráť na Orient cez negatívnu stredovekú optiku a začínajú ho vnímať ako exotický a bohatý rozprávkový svet. Neskôr bola k prekladu pripojená štúdia najznámejšieho francúzskeho orientalistu tých čias – Sylvestra de Sacyho (1758 – 1838), čo spôsobilo, že bol prijatý aj v odborných kruhoch. Mal obrovský úspech a očaril racionálne Francúzsko Ľudovíta V., popri Biblii sa stal najčítanejšou knihou 18. stor. Keďže po arabsky vedel málokto a pôvodný rukopis, teraz známy ako tzv. Gallandov rukopis bol starostlivo strážený v Kráľovskej knižnici, prekladalo sa dielo do európskych jazykov prvotne z Gallandovho prekladu, pričom sa jeho interpretácia podľa potreby ďalej upravovala, skracovala a zjednodušovala. Postupne si vydobyla pevné miesto v takzvaných rodinných vydaniach i lacných

tlačiach a rozširovala sa do celého sveta, pričom sa jednotlivé rozprávania upravovali, parafrázovali či skracovali, alebo sa z nich využívali len najzaujímavejšie motívy na vytvorenie nových rozprávání.

Aj keď mnohí v súčasnosti kritizujú Gallandov prístup a považujú ho za nevedecký, musíme uznať, že tento uznávaný numizmatik „stavil“ a dlhoročne pracoval na preklade čohosi, čo Orientálci pokladali za ľudové čítanie a nereprezentatívny brak, ktorý v tých časoch nepatril do literárnej tvorby.

9.1 Rámcové rozprávanie

Toto monumentálne dielo sa odvíja v tzv. rámcovom rozprávaní s dobre známym dejom:

Kráľ Šahrijār sa dozvie o nevere svojej manželky. Zabije ju a každý nasledujúci deň sa ožení s pannou, ktorú dá nastávajúce ráno popraviť. Postupom času mu už jeho minister nie je schopný nájsť novú nevestu. Ide ustarostene domov, kde o svojom trápení porozpráva svojim dcéram – staršej Šahrazād a mladšej Dunjāzād. Aby Šahrazād zabránila ďalším popravám, ponúkne sa napriek otcovmu odhováraniu kráľovi za manželku. Po svadobnej noci začne Šahrijārovi rozprávať nespočetné množstvo príbehov, pomocou ktorých oddŕaľuje svoju popravu. Šahrazād sa tu stáva výnimočnou osobnosťou, ktorá má síce nad kráľom moc, ale zároveň je bezmocná.

Toto naratívne jadro je pravdepodobne indického pôvodu a prostredníctvom Šahrazādinho rozprávania sa k dielu v rôznych rukopisoch a edíciách priraduje viac ako päťsto príbehov, pričom mnohé z nich predstavujú klenoty orientálnej rozprávačskej tradície. Niekedy sú doložené ďalšie rámce, t. j. Šahrazād rozpráva, že niekto iný rozpráva, a situácia je taká spleťtá, že čitateľ stráca prehľad. Nie je to však jediné dielo Východu známe technikou rámcového rozprávania. Nájdeme ju aj v inom diele, ktoré má blízko k sanskritskej zbierke *Pančatantra* (Päť kníh) a v arabčine sa dochovala v prepracovaní Ibn al-Muqaffa‘ (720 – 756) ako *Kalīla a Dimna* (prel. Ladislav Drozdík, 1958). Rámcové rozprávanie použil aj Giovanni Boccaccio v jeho slávnom

diele *Decameron* či Geoffrey Chaucer v nemenej slávnych *Canteburských poviedkach*. Literáti po celom svete ho však obľubujú do dnešných dní.

Za zmienku stojí skutočnosť, že väčšina rukopisov a edícií tohto diela neobsahuje tisíc nocí, pravdepodobne preto, že výrazom „tisíc a jeden“ sa označoval pôvodne iba veľký počet. Aj v tureckom jazyku číslovka *bin-bir* – tisícjeden označuje veľké množstvo. Existuje iba jeden rukopis v Egyptskej národnej knižnici v Káhire (MS. Dār al-Kutub Z13523), ktorý obsahuje až tisícsedem nocí a len potom si krásna Šahrazād dovolí požiadať Šahrijāra o možnosť vyriechnúť želanie, aby ju omilostil.

9.2 História a obsah Tisíc a jednej noci

O histórii zbierky bolo napísaného veľa. Do dnešných dní sa však uspokojivo neodpovedalo na všetky otázky týkajúce sa jej pôvodu a väčšina vedeckých záverov má skôr podobu opatrných hypotéz. Najstarší fragment diela objavila americká orientalistka Nabbia Abbot a ide o arabský papyrus z 9. stor. Počiatky zbierky však treba hľadať v indo-iránskej oblasti. Podrobný záznam o zbierke, ktoré sa „nazýva tisíc nocí, ale je v nej asi len dvesto príbehov“, existuje už v diele známeho bagdadskeho kníhkupca a arabskeho historiografa Ibn an-Nadīma (zomrel okolo r. 995) *Kitāb al-Fihrist*. Ide o komentovaný katalóg arabskej literatúry napísanej do konca 10. stor. , prvé dejiny arabskeho písomníctva, ktoré mali Arabi napísané už v tomto období. Z tohto diela sa dozvedáme veľmi dôležitú informáciu o tom, že existuje zbierka rozprávání *Hazar afsāna* (Tisíc príbehov), pričom sa spomína aj známe rámcové rozprávanie o kráľovi Šahrijārovi a Šahrazād. Bádатели sa zhodujú, že toto rozprávanie je zrejme indického pôvodu a v oblasti Perzie sa zbierka ďalej obohacovala a rozvíjala. O rozsahu tohto základného fondu sa dodnes diskutuje, lebo sa nezachoval žiadny rukopis z tých čias, k dispozícii máme text len v arabskom podaní. Niekedy počas vlády abbásovských kalifov sa indické jadro obohatené o perzské motívy totiž dostalo do Bagdadu a zbierka bola preložená do arabčiny s tým, že jej základné prvky sa islamizovali. Prejavuje sa to nielen v ustavičných odkazoch na Boha a všemocný osud, ale aj v spôsobe

života a konaní hrdinov, ktorí rešpektujú alebo porušujú ustanovenia islamského náboženstva. Oficiálny sunnitský islam sa tu však takmer nebadane premiešava s ľudovými zvykmi a poverami.

V Iraku sa k zbierke pridávajú ďalšie rozprávania z abbásovského prostredia – o vezírovi Dža'farovi či o kalifovi Hārūnovi ar-Rašīdovi, ktorý je zobrazený ako múdry a rozvážny vladár na vrchole síl. Často vystupuje v prestrojení ako svedok tajuplných situácií. Bagdadský fond obsahuje aj cestopisné príbehy, ktoré zahŕňajú kozmologické a geografické predstavy starovekých národov: Egyptanov, Babyloncov, Indov, Peržanov, Grékov či Židov. Obsahujú zážitky cestovateľov, v ktorých sa cestovateľská realita prepletá s fantáziou, keďže za hranicami známych horizontov si ľudový autor predstavoval iné svety plné démonických bytostí a nadprirodzených síl. Najpozoruhodnejšou ukážkou tejto literatúry sú známe rozprávania o Sindibādovi Námorníkovi a jeho siedmich cestách. Práve v týchto rozprávaniach nachádzame stopy tzv. magického realizmu, keď hrdinovia plynulo prechádzajú z reality do fantázie a cestopisná skúsenosť je poprepletaná s najneuveriteľnejšími zážitkami.

To sa však už zbierka obohacovala ďalej a prechádzala postupne cez Sýriu niekedy v pol. 13. stor. do Egypta, kde sa formovala takmer šesťsto rokov. Egyptský fond je teda časovo najmladší aj najväčší. Tu sa zbierka obohacovala o príbehy didaktického charakteru, ako sú zvieracie bájky, či o humorné príbehy o chudobných remeselníkoch, zlodejoch, povaľačoch, eunuchoch či otrokoch. Treba však povedať, že názory na historický vývoj zbierky a jej vývojové štádiá sa u bádateľov rôznia.

Je dôležité ešte poznamenať, že rukopisy *Tisíc a jednej noci* nie sú jediné texty, kde sa nám veľa z týchto rozprávání dochovalo. Zaujímavým príkladom je edícia ľudových rozprávání *Kitāb al-ḥikājāt al-'adḥība wa 'l-achbār al-gharība* (*Das Buch der wunderbaren Erzählungen und seltsamen Geschichten*, Steiner 1956), ktorá vychádza z istanbulskeho rukopisu a o ktorú sa zaslúžil nemecký arabista Hans Wehr (1909 – 1981). Pozoruhodná na tomto texte je skutočnosť, že obsahuje veľa rozprávání *Tisíc a jednej noci*, ktoré však nie sú rozdelené na „noci“, a teda tu chýba známa rámcová

kompozícia. Na základe tejto skutočnosti sa môžeme domnievať, že zbierky ľudových rozprávání sa neviazali len na cyklus krásnej Šahrazād, ale existovali aj oddelene.

Tisíc a jedna noc obsahuje mimoriadne rôznorodý materiál. Nájdeme tu krátke anekdotické útvary a poučenia, no sú tu zakomponované i celé veľké ľudové romány so zložitou fabulou a rozvinutým dejom. Ide najmä o román *O kráľovi Umarovi an-Nu'mānovi*, ktorý pokrýva až sto nocí redakcie *Kalkata II.* (pozri nižšie), a aj s ohľadom na *Tisíc a jednu noc* je to úctyhodné rozpätie. Do tzv. štrasburského rukopisu *Tisíc a jednej noci* (MS. *Sīrat Alf Lajla wa Lajla*, Ar. No. 4278 – 4291, Bibliothèque de Strasbourg) je zahrnutá aj kratšia verzia *Sīrat Sajf ibn Dhī Jazan*. Tieto rozsiahle rozprávania boli zaraďované do zbierky v neskoršom období pravdepodobne s tým cieľom, aby naplnili stanovený počet „noci“. Noc teda predstavuje určitú jednotku miery, ktorá má však rôzny rozsah. Niektoré noci sú dlhé a obsahujú niekoľko príbehov, iné sú podstatne kratšie. Bohatým inšpiračným zdrojom bola aj stredoveká arabská próza, najmä adabové antológie poučných príbehov. Pozoruhodný je aj vplyv hellenickej naratívnej prózy (cestopisné a lúbostné novely). Pochopiteľne, veľa z týchto rozprávání existuje v samostatnej podobe.

Aj jazyková a umelecká stránka zbierky je veľmi rôznorodá, hoci sa v zásade nelíši od iných diel ľudovej literatúry (pozri vyššie). Niektoré rozprávania sú písané v jazyku veľmi blízkom klasickej arabčine, iné sú plné vulgarizmov a zaznamenané takmer v dialekte, čo len potvrdzuje tézu pridávania príbehov do zbierky z rozmanitých zdrojov.

Ešte treba zdôrazniť, že ani jedna kniha Východu nemala taký vplyv na európsku kultúru ako práve *Tisíc a jedna noc*. Do dnešných dní je nevyčerpatelným zdrojom inšpirácie nielen pre spisovateľov, básnikov a literárnych vedcov, ale aj pre hudobných skladateľov, maliarov, dramatikov a filmárov. Inšpirovala Goetheho, Voltaira, Stendhala, Stevensona, Borgesa a mnohých ďalších, o vplyve na Boccaccia, Chaucera či Shakespeara sa intenzívne polemizuje. Samozrejme, že jej vplyv sa vo veľkej miere prejavuje aj v arabskom prostredí, z najvýznamnejších autorov spomeňme aspoň

Nadžiba Maḥfūza, Ṭāhā Ḥusajna, Tawfiqa al-Ḥakīma, Džamāla al-Ghīṭāniho, Salwu Bakr, Sa'dallāha Wannūsa a mnohých ďalších. Spisovatelia s obľubou preberajú rámcové rozprávanie, dominantné témy, jazykové prostriedky, jednotlivé charaktery či celé príbehy, ktoré zasadzujú do nového prostredia.

9.3 Najdôležitejšie arabské tlačene redakcie Tisíc a jednej noci

Kontroverzné problémy týkajúce sa pôvodu zbierky predstavovali pre niekoľko generácií prominentných orientalistov veľkú výzvu. S *Tisíc a jednou nocou* sa oboznámili už ako s písanou literatúrou, hoci postrehli jej ľudový pôvod. Nie celkom však pochopili skutočnosť, že ide o text, ktorý nemá fixnú podobu a veľa času strávili hľadáním „pôvodného“ kompletného materiálu. Niektorí bádatelia sa naivne nazdávali, že nejaký arabský autor túto zbierku kedysi dávno zostavil a teraz máme k dispozícii len nedokonalé neúplné odpisy. Až neskôr pochopili, že v prípade ľudovej literatúry to nie je možné. A tak vo všeobecnosti existuje pomerne veľký zmätok medzi čitateľmi a prekladateľmi v otázke pôvodného arabského originálu tohto diela.

Keďže bolo a do dnešných dní je veľmi ťažké pracovať s arabskými rukopismi a prekladať ich, začali v 19. stor. vznikať prvé renomované tlačene vydania, ktoré tvoria základ ďalších vedeckých prác a prekladov do cudzích jazykov dodnes. Vznikli podobne ako tieto texty v minulosti – pozbieraním, úpravou a spájaním roztrúsených rukopisov. Dve z nich (*Kalkata I.* a *Kalkata II.*) boli vydané v Kalkate, v hlavnom meste vtedajšej tzv. Britskej Indie.

1. *Kalkata I.* (1814 – 1818, dva zväzky) – najstaršie tlačene vydanie, ktoré vydala Britská východoindická spoločnosť. Tá mala svoje školiace pracovisko (College Fort William), ktoré vydalo túto redakciu ako učebnicu arabčiny pre dôstojníkov. Je známa aj ako Širwāniho redakcia, keďže jej vydavateľom bol učiteľ arabčiny, šejk Aḥmad ibn Muḥammad Širwānī al-Jamānī. Táto redakcia obsahuje približne dvesto nocí.

2. *Būlāq I* (1835, dva zväzky) – táto redakcia *Tisíc a jednej noci* patrí medzi prvé knihy, ktoré boli vydané štátnou tlačiarňou založenou Muḥammadom ‘Alim v káhirskom Būlāqu. Toto vydanie vychádza len z jedného rukopisu a do textu sa pomerne málo zasahovalo, takže obsahuje veľa pôvodných jazykových prvkov a aj preto je obzvlášť cenné. Zároveň ide o text, ktorý je najviac rozšírený medzi arabskými čitateľmi. Z tejto redakcie vychádzalo viacero prekladateľov (E. W. Lane, F. Gabrieli a J. C. Mardrus).
3. *Kalkata II.* (1839 – 1842, štyri zväzky) – ide o veľmi drahú redakciu, ktorú editoval vysokopostavený úradník Britskej Indie W. H. Macnaghten. Bola určená len pre dopredu stanovený počet subskribentov, medzi ktorých patrila aj anglická kráľovná. Je to obľúbená redakcia medzi prekladateľmi (R. F. Burton, E. Littmann, J. Pauliny atď. Redakcia vychádza z viacerých rukopisov.
4. *Breslau* (1824 – 1843, 12 zväzkov) – ide o európske vydanie, ktoré je známe podľa miesta vydania (Breslau je dnešný poľský Vroclav). Osem zväzkov pripravil Christian Maximilian Habicht (1775 – 1839) a štyri nemecký arabista Heinrich L. Fleischer (1801 – 1888). Je to v zásade kompilácia rozprávání poskladaná z rôznych rukopisov a prameňov. Habicht tu pritom zavádzal odbornú verejnosť, že ide o vydanie tzv. tuniskej redakcie. Toto tvrdenie však mnohí bádatelia vyvrátili. Fakt, že sa samotní predstavitelia vedeckej obce uchýľovali pri spracovávaní textov *Tisíc a jednej noci* k podvodu, podčiarkuje ich veľkú túžbu urobiť v tejto oblasti zásadnejší prelom. Napriek tomuto nedostatku je táto redakcia dodnes oceňovaná, nakoľko obsahuje rozprávania, ktoré sa inde nenachádzajú, a rešpektuje jazyk arabského originálu (stredná arabčina, pozri vyššie) a vplyv hovorového jazyka v dialógoch.

Pochopiteľne, že nasledovalo množstvo ďalších edícií s väčšou či menšou mierou zásahov do textov. Tu môžeme uviesť napr. skrátené päťzväzkové bejrútske vydanie (1889 – 1890) jezuitu Anṭūna Ṣalḥāniho (1847 – 1941). Ide o klasicizované vydanie bez

chúlostivých pasáží.¹² Z vedeckých edícií treba spomenúť edíciu Mohsina Mahdiho (1926 – 2007) vydanú v Leidene (1984), ktorý pracoval s tzv. Gallandovým rukopisom obsahujúcim 152 nocí.

9.4 Najvýznamnejšie preklady Tisíc a jednej noci

Tisíc a jedna noc je po Koráne bezpochyby najprekladanejším dielom arabského Orientu. Preložená bola do väčšiny veľkých európskych i ázijských jazykov vrátane japončiny a čínštiny. V poslednom období sa objavujú i preklady do menších jazykov (slovenčina, slovinčina).

Je prirodzené, že výrazne rozdielna umelecká a jazyková stránka jednotlivých rozprávání vyvolávala polemiky nielen u arabských intelektuálov, ale aj u prekladateľov. Tieto rozpory v arabskej spoločnosti, ktoré podnietila kolísavá jazyková úroveň *Tisíc a jednej noci*, viedli k názorom, že toto dielo je prekladom vlastne vylepšené, nakoľko v cudzom jazyku sa vytráca problém *diglosie*.¹³ Avšak aj prekladatelia stáli pred zjavnou dilemou, či je potrebné zachovať v preklade nízky ľudový jazyk alebo je lepšie pomôcť textu a posunúť ho na vhodnejšiu literárnu úroveň. Ďalšou ťažkou úlohou, s ktorou sa museli prekladatelia vyrovnáť, sú početné poetické vsuvky vyššieho či nižšieho - ľudového charakteru, ktoré sa v zbierke síce často objavujú, ale majú spravidla len doplňujúcu funkciu.

Za najdôležitejšie preklady, ktoré patria k vrcholom orientalistickej práce, pokladáme:

---

¹² Toto vydanie sa nachádza aj v Univerzitetnej knižnici v Bratislave.

¹³ *Diglosia* predstavuje existenciu dvoch jazykových foriem, ktoré sa navzájom dopĺňajú, v jednom prostredí. Zjednodušene by sme mohli tento lingvistický jav opísať takto: popri dialektoch, ktoré sa používajú v bežnej každodennej komunikácii, existuje v arabskom svete odlišná, gramaticky zložitejšia a nadradená varieta, tzv. *moderná spisovná arabčina* (*al-lughā 'l-'arabīja 'l-fuṣḥā*). Používa sa v písomnom a formálnom ústnom prejave a ľudia si ju osvoja iba štúdiom.

Velká Británie

John Payne: *The Book of the Thousand Nights and One Night* (1884). Prvý preklad *Tisíc a jednej noci* do angličtiny v deviatich zväzkoch. Išlo o vydanie iba päťsto exemplárov na súkromné účely. Neskôr Payne obviňoval R. F. Burtona (pozri nižšie), že prevzal z jeho prekladu celé state.

Edward William Lane: *Arabian Nights* (1839 – 1842). Lane k prekladu vypracoval aj detailný poznámkový aparát, neskôr publikovaný samostatne pod názvom *Arabian Society in the Middle Ages* (Arabská spoločnosť v stredoveku, 1883).

Richard F. Burton: *The Book of the Thousand and One Nights and a Night* (1882 – 1884, 16 zväzkov). Ide o vydanie so zachovanými chúlostivými pasážami a prekladateľ zaň získal šľachtický titul. Do dnešných dní sa pokladá za najlepšie anglický preklad redakcie *Kalkata II*.

Nemecko

Prvý preklad zbierky do nemčiny pripravil Gustav Weil, ďalší vydal v 24 zväzkoch Max Henning. Za najznámejší a najlepšie nemecký preklad sa však považuje preklad Enna Littmanna *Erzählungen aus den Tausendundein Nächten* (1921 – 1928, šesť zväzov). Pokladá sa za obzvlášť presný, hoci niektorí kritici mu vyčítajú strohosť a rezervovanosť.

Taliansko

Známy taliansky orientalista Francesco Gabrieli viedol skupinu anonymných prekladateľov a výsledkom ich práce bol štvorzväzkový preklad *Le mille et una notte* (1948).

Francúzsko

Po Gallandovi zbierku prekladal Joseph Charles Victor Mardrus. Dielo vyšlo v 12 bohato ilustrovaných zväzkoch (*Le livre des mille nuits et une nuit*), pričom prekladateľ bol opäť aj zostavovateľom, keďže do vydania zakomponoval rozprávania, ktoré sa tam pôvodne nenachádzali. Aj v súčasnosti ide o najobľúbenejšie francúzske vydanie.

Česko

Prekladateľom tohto diela do češtiny je Felix Tauer (1893 – 1981) a preklad vyšiel pod názvom *Knih tisíc a jedné noci* vo viacerých vydania, naposledy v Ikarie v roku 2002. F. Tauer sa snažil o verný preklad.

Slovensko

Pre slovenskú kultúru je obrovským prínosom úplný preklad zbierky *Tisíc a jedna noc* (Ikar, 2009 – 2011, 8 zväzkov), na ktorom pracoval niekoľko desaťročí Ján Pauliny (1939 – 2021). Za tento preklad získal viacero ocenení, napr. Cenu ministra kultúry (2010), a bol nominovaný na Krištáľové krídlo. Vychádzal pritom z redakcie *Kalkata II.*, ktorú doplnil Habichtovou kompiláciou, ako aj rozprávami, ktoré sa v základných redakciách nenachádzajú, ale sa s *Tisíc a jednou nocou* v našich predstavách odjakživa spájajú (*Rozprávania o Aladinovi a čarovnej lampe, Rozprávania o Ali Babovi a štyridsiatich zbojníkoch* atď.).

10 Náboženská ľudová literatúra

Popri odbornom výklade Koránu, ktorý úzko súvisel s postupným pretváraním primitívneho islamu v rozvinuté filozoficko-náboženské učenie a na ktorom sa podieľali renomovaní študovaní znalci, sa šírila aj ľudová interpretácia svätej knihy a najmä jej epických pasáží. Tejto úlohy sa chopili anonymní ľudoví kazatelia (*wā'iz* pl. *wu'āz*) a profesionálni rozprávači (*qāṣṣ*, pl. *quṣṣāṣ*), ktorí vytvorili rozprávania na rozličné koránové témy, pričom v tvorivej fantázii zašli často tak ďaleko, že ich príbehy mali napokon s koránovou predlohou veľmi málo spoločné. Je pravdepodobné, že nepoznali podrobnejšie ani *hadīthy*¹⁴ a *tafsīry*¹⁵. Stali sa tak tvorcami náboženského folklóru, ktorý časom narastal a bohatol. Do tohto okruhu patrili jednoduché rozprávania na približne nasledujúce témy: kozmologické mýty, rozprávania o prorokoch, patriarchoch, kráľoch, diabloch, anjeloch, mučeníkoch či biblických postavách, o hriešnych národoch, o pekle a nebi a všetky boli popretkávané rozprávkovými, fantastickými a mytologickými prvkami. Pôvodne ústne tradované rozprávania sa začali zapisovať, pričom sa jednotlivé príbehy spájali do väčších tematických celkov.

Najznámejším arabským zberateľom týchto rozprávání, ktorému sa pripisuje aj ich autorstvo, bol Abū 'l-Ḥasan al-Kisā'ī (asi 10. stor.) s dielom *Qiṣaṣ al-anbiyā'* (Rozprávania o prorokoch). Tohto literáta, o ktorého živote nie je nič známe, však nemožno považovať za autora. Poznáme iba jeho prezývku al-Kisā'ī, ktorá je odvodená od slova *kisā*, označujúceho istý druh odevu, no nevedno, čím bola motivovaná. Je možné, že bol nápadný svojím oblečením, je to však len domnienka. Najskôr túto zbierku len zostavil z existujúceho bohatého repertoáru legendárnych biblických a staroarabských rozprávání, ktoré tradovali a rozvíjali ľudoví rozprávači v tých časoch. Životy mnohých prorokov boli v Koráne spomenuté len okrajovo, no bežných ľudí zaujímali, preto ich rozprávači voľne rozpracovávali, zbierku neustále rozširovali

---

¹⁴ *Hadīth*: tradovaná správa o činoch a výrokoch Proroka Mohameda

¹⁵ *Tafsīr*: výklad a komentár Koránu

o nové príhody a ich varianty, takže sa jej pôvodný zostavovateľ *al-Kisāʿī* stal iba akýmsi formálnym autorom. Rozprávania o prorokoch sa zvyčajne začínajú stvorením sveta, anjelov, všetkého živého, až potom sa postupuje k Adamovi. Všetky príbehy o prorokoch sú písané podľa určitej šablóny. Spájajú sa s mimoriadnymi úkazmi, ktoré sprevádzajú ich život a spoločný motív boja proti neveriacim. Ako ideálni ľudia mali vlastnosti ako skromnosť, asketickosť, zmysel pre dobro, ktoré im pomáhajú znášať ťažký údel. Každý z nich je poslaný k určitému kmeňu alebo národu a je takmer pravidlom, že sa nestretne s pochopením. Neposlušný ľud ho vysmeje, a keď mu chce ublížiť, zasiahne Boh a hriešnikov príkladne potrestá. Okrem takýchto prorokov – kazateľov v zbierke nájdeme známe biblické postavy ako Abrahám, Jozef, Dávid, Šalamún, ktorých životy sprevádzajú zaujímavé, často neveriteľné príhody.

V ďalšej *al-Kisāʿīho* zbierke *Kitāb ʿadḡāʿib al-malakūt* (Pozoruhodnosti tohto sveta a večnosti) nachádzame ľudové predstavy o konci sveta a poslednom súde, ktoré boli rozšírené v prvých storočiach islamského letopočtu. Viera v koniec sveta a posledný súd sa pokladá popri dogme o jedinečnosti Boha za najdôležitejšiu poučku islamskej vierouky. Sám Mohamed jej venoval veľkú pozornosť a v mnohých pôsobivých básnických obrazoch vykreslil hrôzy konca sveta. Neopísal ich však úplne do podrobností a mnoho otázok ostalo nezodpovedaných. Ponechal tak široké pole pôsobnosti nielen uznávaným komentátorom a teológom, ale aj ľudovým kazateľom a tvorcom náboženského folklóru. Dnešnému človeku sú tieto predstavy veľmi vzdialené. Ľud ich však počúval a v nemalej miere veril v ich pravdivosť. Viera v posledný súd a spravodlivú odmenu vzbudzovala v prostých ľuďoch falošnú nádej, že utrpenie na zemi, bieda a nedostatok majú len dočasné trvanie, ktoré vyvážia večné radosti a slasti v raji.

Fascinujúce na ľudovej literatúre je však prelínanie motívov medzi jednotlivými žánrami. A tak rozmanité rozprávania o prorokoch nachádzame zakomponované i do ľudových románov či *Tisíc a jednej noci*, kde sa objavujú v rozmanitých podobách často s fantastickým posolstvom.

11 Prvé arabské tlačene vydania ľudovej literatúry

Šíreniu arabskej ľudovej literatúry výrazne napomohol v 19. stor. nástup kníhtlače. Tá umožnila masovú lacnú produkciu týchto diel v spoločnosti na rozdiel od drahých a na vyhotovenie časovo náročných rukopisov. Pochopiteľne, že pôvodné rukopisné materiály, z ktorých anonymní redaktori pri zostavovaní týchto edícií čerpali, nepoznáme. Prvé vydania sa zvyknú označovať aj ako žlté knihy (*kutub šafrā*) podľa použitia nekvalitného lacného papiera, ktorý rýchlo zožltol. Anonymní editori týchto diel sa ich snažili posunúť do vyššej literatúry, a tak vynechávali pasáže poznačené dialektom, prípadne ich opravovali, prepisovali a nahrádzali literárnejšou arabčinou. Nepracovali však dôsledne, a tak sú tieto vydania stále značne ovplyvnené hovorovým jazykom. Podobným spôsobom sa editori snažili eliminovať vulgarizmy a väčšinu tautologických vyjadrení, t. j. prvkov typických pre ľudové rozprávačstvo, a nahrádzať ich prijateľnejšími vyjadrovacími prostriedkami, hoci tiež sa im to darilo len čiastočne. Taktiež došlo k čiastočnej eliminácii protichodných dejových línií bez vzájomného súvisu, ktoré sa v rukopisoch nezriedka vyskytovali. Texty sú však zjavne prepracovanejšie a obsahujú menej odchýlok od spisovnej podoby arabčiny. Sú aj objemovo rozsiahlejšie, editori skrátené rukopisné časti neraz rozpracovali a tým sa príbehy akoby viac opakovali po tematickej stránke. Prílišné opakovanie dejových línií však bolo tiež pokladané za estetický nedostatok, hoci je jedným z najdôležitejších znakov ústneho podania ľudovej literatúry. Občas sa v týchto vydaniach objavujú aj jednoduché ilustrácie.

Vydavatelia arabských ľudových rozprávání v tomto formáte sa tak stali ďalšími nositeľmi tradície, pretože aj im išlo o prerozprávanie príbehov najlepším spôsobom, hoci ich šírili už inými technickými prostriedkami. Ešte treba dodať, že tieto vydania spravili neoceniteľnú službu ďalšiemu vedeckému napredovaniu v tejto oblasti, keďže väčšina západných bádateľov vychádzala práve z týchto lacných a dostupných tlačí.

Záver

Arabská ľudová literatúra nepredstavuje dávno zabudnutú realitu. Naopak, napriek dlhoročnému zaznávaníu zo strany učenej elity si udržala svoju popularitu a postupne si aj v arabskom kultúrnom prostredí vydobýja postavenie, ktoré jej právom prináleží. Aj medzi dnešnými mladými ľuďmi sú jej hrdinovia z bazárov či kráľovských palácov plní života a ich strhujúce príbehy nám takmer dovoľia pozabudnúť na osudy jedinej rozprávačky, krásnej Šahrazād v úzadí.

Názor na ľudovú literatúru, ako i metodológie výskumu prešli v priebehu 20. stor. značným vývojom: od pripisovania autorstva ľudových románov jednotlivým autorom cez dlhodobo dominantný metodologický prúd založený na historizme, t. j. na chápaní ľudových rozprávání ako potenciálnych historických zdrojoch, až po mylné predstavy, že treba objaviť ich prapôvodnú rukopisnú verziu, keďže sa verilo, že boli po stáročia postupne pozmeňované a znehodnotené nedostatočne vzdelanými rozprávačmi. V ostatnom období sa výskum uberá rôznymi smermi a pozornosť sa zameriava i na menej známe diela, ktoré neboli dosiaľ zdokumentované. Aj tu sa však bádatelia boria s množstvom problémov vyplývajúcich najmä z obrovského rozsahu týchto textov a z následnej časovej náročnosti, ktorú ich dôkladné štúdium prináša.

Našťastie, záujem o arabskú ľudovú literatúru a úsilie o jej prehodnotenie a dôkladné poznanie stále narastá i vďaka pevným základom, ktoré vybudovali Giovanni Canova, Danuta Madeyska, Bridget Connelly, Susan Slyomovics, Udo Steinbach, Ulrich Marzolph, Peter Heath, Harry T. Norris (poslední dvaja sa venovali *Sīrat ‘Antar*), Dwight F. Reynolds či svojim komparatívnym výskumom Malcolm. C. Lyons. Z mladšej generácie bádateľov treba spomenúť Francescu Bellino (*Ra’s al-Ghūl*), Marguerite Gavilette Matar (*Sīrat az-Zīr Sālim*), Thomasa Herzoga (*Sīrat Bajbars*) či

Claudiu Ott (*Sīrat Dhāt al-Himma*).¹⁶ Z arabských bádateľov uvedieme aspoň Hasana El-Shamyho, ‘Abdarrahmāna al-‘Abnūdīho, Sa‘īda Jaqṭīna či Aboubakra Chraibiho.

Ludová literatúra je neodmysliteľnou súčasťou každodenného života v Oriente. Okrem nových publikácií sa jej nesmrteľní hrdinovia objavujú v televíznych seriáloch, výpravných filmoch či dokonca v ilustrovaných komiksoch.

---

¹⁶ Významných prekladateľov *Tisíc a jednej noci*, ktorí sa tiež, pochopiteľne, podieľali na práci v oblasti arabskej ľudovej literatúry, sme spomenuli v predchádzajúcej kapitole, v tomto prehľade ich už neuvádzame.

Odporúčané doplňujúce čítanie

1. Abdalláh ibn al-Muqaffaa: *Kalíla a Dimna. Bidpájove bájky*. Prel. J. Oliverius. Praha: Dar Ibn Rushd, 2005.
2. Abú 'l-Ḥasan al-Kisá'í: *Kniha o počiatku a konci a rozprávania o prorokoch*. Prel. J. Pauliny. Bratislava: Tatran, 1980.
3. Abū 'l-Fadl Badí az-Zamán al-Hamadhání: *Maqámy*. Prel. F. Ondráš. Praha: Academia, 2016.
4. Buzurgh ibn Šahrijár: *Divy a záhady Indického oceánu*. Prel. J. Oliverius. Praha: Academia, 2012.
5. Al-Džáhiz: *Kniha o lakomcoch*. Prel. L. Drozdík. Bratislava: Tatran, 1989.
6. Gažáková, Zuzana: Arabic Epics. In: *Comparative Oriental Manuscript Studies: An Introduction*. Ed. A. Bausi (general editor). Hamburg: Tredition 2015, s. 397 – 402.
7. Lane, Edward William. *An Account of the Manners and Customs of the Modern Egyptians*. London: John Murray, Albemarle Street, 1871. (najmä kapitola Public Recitations of Romances)
8. *Román o Antarovi. Staroarabská romance*. Prel. K. Petráček. Praha: Odeon, 1968.
9. *Tisíc a jedna noc*. I. – VIII. zväzok. Prel. J. Pauliny. Bratislava: Ikar, 2009 – 2011. (výber)

Literatúra

Pôvodné arabské rukopisy arabskej ľudovej literatúry, na ktoré v práci odkazujeme, tu neuvádzame. Tento rozsiahly rukopisný materiál je identifikovateľný podľa informácií uvedených v jednotlivých kapitolách priamo v texte (pozri číslo rukopisu, knižnica.)

Abú 'l-Ḥasan al-Kisá'í: *Kniha o počiatku a konci a rozprávania o prorokoch*. Prel. J. Pauliny. Bratislava: Tatran, 1980.

Ahlwardt, Wilhelm: *Verzeichniss der arabischen Handschriften der königlichen Bibliothek zu Berlin*. [= Die Handschriften-Verzeichnisse der königlichen Bibliothek zu Berlin], Achter Band, Berlin: Asher, 1896.

Alf Lajla wa Lajla. Hadhdhabahu wa ṣaḥḥaḥhu aḥad al-ābā' al-jasū'ijīn. Bajrūt: al-Maṭba'a 'l-kāthūlikīja li 'l-ābā' al-jasū'ijīn, 1889 – 1890, 5 zväzkov.

Bates, Albert Lord: *Epic singers and oral tradition*. Ithaka; New York: Cornell University Press, 1991.

Buzurgh ibn Šahrijār: *Divy a záhady Indického oceánu*. Prel. J. Oliverius. Praha: Academia, 2012.

Connelly, Bridget: *Arab Folk Epic and Identity*. London; Los Angeles; Berkeley: University of California Press, 1986.

Al-Džáhiz: *Kniha o lakomcoch*. Prel. L. Drozdík. Bratislava: Tatran, 1989.

Encyclopaedia of Islam. I – XII, CD ROM Edition. Leiden: Brill Academic Publishers, 2004, heslá: *sīra sha'bīya* (P. Heath), *ḥikāya* (Ch. Pellat), *qāṣṣ* (Ch. Pellat).

Flügel, Gustave: *Die arabischen, persischen und türkischen Handschriften der Keiserlich Kóniglichen Hofbibliothek zu Wien*. Vienna: Nationalbibliothek, Vol. 2.

Gažáková, Zuzana: Arabic Epics. In: *Comparative Oriental Manuscript Studies: An Introduction*. Ed. A. Bausi (general editor), P. G. Borbone, F. Briquel-Chatonnet, P. Buzi, J. Gippert, C. Macé, M. Maniaci, Z. Melissakis, L. E. Parodi, W. Witakowski. Hamburg: Tredition, 2015, s. 397 – 402.

Gažáková, Zuzana – Pauliny, Ján: *Arabský jazyk a kultúra*. Bratislava: Univerzita Komenského, 2013.

Gažáková, Zuzana: The Legendary Ḥimyarite Origin of Some African Dynasties and Tribes: A Case Study of Sīrat Sayf B. Dī Yazan. In: *Voices of Africa's Pasts*. Ed. V. Pawliková-Vilhanová, S. Moumouni. Bratislava: Slovak Academic Press, 2014, s. 61 – 77.

- Gažáková, Zuzana: Remarks on Arab Scholarship in the Arabic Popular Sīra and Sīrat Sayf ibn Dhī Yazan. In: *Asian and African Studies*, 14:2, 2005, s. 187 – 195.
- Gažáková, Zuzana: *Rozprávanie o rytierovi Sajfovi ibn Dhī Jazanovi*. Dizertačná práca. Bratislava: Univerzita Komenského, 2006.
- Gažáková, Zuzana: Some Textual and Linguistic Peculiarities of Berlin Manuscript We. 643 from Sīrat Sayf ibn Dī Yazan Cycle. In: *Au-delà de l'arabe standard. Moyen arabe et arabe mixte dans les sources médiévales, modernes et contemporaines*. Ed. L. Bettini, P. La Spisa. Firenze: Università di Firenze, 2012, s. 109 – 124.
- Ghazoul, Ferial J.: *Nocturnal Poetics. The Arabian Nights in Comparative Context*. Cairo: American University Press, 1996.
- Hanaway, William L.: The Iranian Epics. In: *Heroic Epic and Saga*. Ed. F. J. Oinax. Bloomington: Indiana University Press, 1978.
- Heath, Peter: *The Thirsty Sword. Sīrat 'Antar and the Arabic Popular Epic*. Salt Lake City: University of Utah Press, 1996.
- Ibn Kathīr: *al-Bidāja wa 'n-nihāja*. Al-Qāhira: Dār al-ghad al- 'arabī, 1992.
- Ibn an-Nadīm: *Kitāb al-Fihrist*. Al-Qāhira: Maṭba'at al-istiḳāma [s.a.].
- Ibn Challikán: *Správy o synoch času*. Výber z diela preložil J. Pauliny. Bratislava: Tatran, 1967.
- Kalíla a Dimna – Bajdabove bájky*. Prel. Ladislav Drozdík. Bratislava: Slov. spisovateľ, 1958.
- Lacináková, Mária: Al-Kisā'ī: *Kitāb 'Adžā'ib al-Malakūt. Spôsob zachovania a jazyková stránka rukopisov*. Dizertačná práca. Bratislava: Univerzita Komenského, 2016.
- Lacináková Mária: *Rukopisné zápisy al-Kisá'ího zbierky Pozoruhodnosti tohto sveta a večnosti. 1. diel: Úvodné časti pohľadom jazykovedca a editora*. Bratislava: Univerzita Komenského 2021.
- Lane, Edward William: *An Account of the Manners and Customs of the Modern Egyptians*. London: John Murray, Albemarle Street, 1871.
- Lane, Edward, William: *Arabian Society of the Middle Ages*. London: Cruzon Press, 1873.
- Miller, Judith: Egypt bans copies of "1001 Night". In: *The New York Times*, Monday, May 20, 1985.
- Mahdi, Mohsin: *The Thousand and One Nights (Alf Layla wa-Layla) From the Earliest Known Sources*. 3 volumes, Leiden, Brill, 1984 – 1994.

- Ondráš, František: Když potulní literát, tak výřečný a vynalézavý kejklíř: Maqámy, zábavný žánr arabské stredoveké prózy. In: *Starodávne bejlí*. Ed. S. Fischerová – J. Starý. Praha: Univerzita Karlova, 2016, s. 187 – 208.
- Oliverius, Jaroslav: *Svět klasické arabské literatury*. Brno: Atlantis, 1995.
- Ott, Claudia: *Metamorphosen des Epos: Sīrat al-Muğāhidīn (Sīrat al-Amīra Dāt al-Himma) zwischen Mündlichkeit und Schriftlichkeit*. Amsterdam: Amsterdam University Press, CNWS Publications, 2003.
- Ouyang, Wen-chin: *Literary Criticism in Medieval Arab-Islamic Culture*. Edinburgh: Edinburgh University Press, 1997.
- Pauliny, Ján: *al-Kisāʿi: Kitāb qiṣaṣ al-anbijāʾ*. Dizertačná práca. Praha: Karlova Univerzita, 1969.
- Pauliny, Ján: *Zwei Beiträge zur Kenntnis der Arabischer Volksliteratur des Mittelalters: Zur Rolle der quṣṣāṣ, al-Kisāʿis Werk Kitāb ʿadḏāʾib al-malakūt*. Habilitačná práca. Bratislava: Univerzita Komenského, 1975.
- Petráček, Karel: *Volkstümliche Literatur: Grundriss der Arabischen Philologie*. Wiesbaden: Literatur Wissenschaft herausgegeben von Helmut von Gütje, Dr. Ludwig Reichert Verlag, 1987.
- Al-Qalamāwī, Suhajr: *Alf lajla wa lajla*. Al-Qāhira: Dār al-maʿārif, 1959.
- Al-Qazwīnī, Zakarijāʾ ibn Muḥammad ibn Maḥmūd: *ʿAdḏāʾib al-machlūqāt wa gharāʾib al-mawḏūḏāt*. Bajrūt: Dār al-āfāq al-džadīda, 1973.
- Krátky slovník slovenského jazyka*. Doplnené a upravené vydanie, red. J. Kačala – M. Pisárčiková – M. Považaj. Bratislava: Veda, 2003.
- The Thousand and One Nights*. Translated by E.W. Lane. London: Chatto & Wiadus, 1912.
- Tisíc a jedna noc*. I. – VIII. zväzok. Preložil J. Pauliny. Bratislava: Ikar, 2009 – 2011.
- The View from Within. Writers and Critics on contemporary Arabic literature*. Ed. F. J. Ghazoul, B. Harlow. Cairo: American University in Cairo Press, 1994.
- Von Grunebaum, Gustave E.: *Themes in Medieval Arabic Literature, II. The Aesthetic Foundation of Arabic Literature*. London: Variorum Reprints, 1981.
- Sīrat fāris al-Jaman al-malik Sajf ibn Dhī Jazan al-baṭal al-karrār wa ʿl-fāris al-mighwār ṣāhib al-baṭṣ wa ʿl-iqtidār al-maʿrūf bi ʿl-ghazawāt al-mašhūra*. Al-Qāhira: Maktabat wa Maṭbaʿat al-mašhad al-ḥusajnī, 4 zväzky.
- Wathāʾiq: muḥākama Alf lajla wa lajla. In: *Fuṣūl*, 1994.
- Witkam, Jan Just: Johann Gottfried Wetzstein's Manuscripts Containing Arabic Popular Stories. In: *Manuscripts, Politics and Oriental Studies. Life and Collections of*

Johann Gottfried Wetzstein (1815 – 1905) in Context. Ed. B. Liebrecht, Ch. Rauch.
Leiden, Boston: Brill, 2019, s. 116 – 139.

Vybrané kapitoly z arabskej ľudovej literatúry

Autorka:

© Mgr. Zuzana Gažáková. PhD.

Afiliácia:

Univerzita Komenského v Bratislave, Filozofická fakulta,
Katedra klasickej a semitskej filológie
<https://fphil.uniba.sk/kksf/>

Jazyková korektúra:

Mgr. Bronislava Chocholová, PhD.

Technický redaktor:

Mgr. Milan Regec, PhD.

© STIMUL a Zuzana Gažáková, 2021

Dielo je vydané pod medzinárodnou licenciou Creative Commons CC BY-NC-SA 4.0 (vyžaduje sa: povinnosť uvádzať pôvodného autora diela; povinnosť odvodené dielo zdieľať pod rovnakou licenciou ako pôvodné dielo; len nekomerčné použitie odvodeného diela). Viac informácií o licencií a použití diela: <https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/>

Vydavateľstvo:

STIMUL, Poradenské a vydavateľské centrum FIF UK, Bratislava
<http://fphil.uniba.sk/stimul>

69 s., rozsah autorského textu 61 NS, 3,1 AH.

ISBN 978-80-8127-325-4 (PDF)

ISBN 978-80-8127-326-1 (EPUB)

Táto publikácia vznikla v rámci výskumných úloh VEGA 1/0611/20 Arabský jazykovedný systém, odchýlky od spisovnej normy a tematické špecifiká vo vybraných rukopisných textoch.